

JOURNAL OF EURASIAN ECONOMIES

AVRASYA EKONOMİLERİ DERGİSİ

EURASIAN ECONOMISTS ASSOCIATION
AVRASYA EKONOMİSTLER DERNEĞİ

The Journal of Eurasian Economies is a scientific journal, based on the International Conference on Eurasian Economies series held annually since 2010. The Eurasian Economists Association, which organizes the conference series, also publishes the journal twice yearly in electronic format on the web.

The content of the journal, as for the papers included in the conference series, consists of articles analysing the countries of the Eurasia region in the fields of globalisation, economic integration, regional cooperation, international trade, finance, financial crises, banking systems, capital markets, growth and development, migration, social security, health economics, privatization, entrepreneurship, corruption, energy and natural resources, agricultural economics, environmental economics and tourism, utilising quantitative methods rooted in data.

Avrasya Ekonomileri Dergisi, 2010 yılından beri yılda bir kez düzenlenmekte olan Uluslararası Avrasya Ekonomileri Konferansı dizisini baz alan bilimsel bir dergidir. Dergi, aynı zamanda konferansı da düzenleyen, Avrasya Ekonomistler Derneği tarafından yılda iki kez olmak üzere elektronik ortamda yayınlanmaktadır.

Derginin içeriği, konferans dizisinde yer alan bildirilerde olduğu üzere, Avrasya bölgesi ülkelerini, küreselleşme, ekonomik entegrasyon, bölgesel işbirliği, uluslararası ticaret, finans, finansal krizler, bankacılık sistemleri, sermaye piyasaları, büyüme ve gelişme, göçler, sosyal güvenlik, sağlık ekonomisi, özelleştirme, girişimcilik, yolsuzluk, enerji ve doğal kaynaklar, tarım ekonomisi, çevresel ekonomi ve turizm konularında sayısal metotlar ve verilere dayanarak analiz eden makalelerden oluşur.

Journal of Eurasian Economies

eISSN: 2822-2482

Publication period: 2 issues per year

Publisher: Eurasian Economists Association

Owner:

Prof. Dr. Selahattin Sarı (Doğuş University, Istanbul, Türkiye)

Editor in Chief:

Prof. Dr. E. Ayşen Hiç Gencer (Istanbul Beykent University, Department of Economics (in English), Istanbul, Türkiye)

Assistant Editors:

Asst. Prof. Dr. İlkey Erarslan (Istanbul Beykent University, Department of Business Administration, Istanbul, Türkiye)

Dr. Hasan Boztoprak (Istanbul Beykent University, Department of Business Administration, Istanbul, Türkiye)

Ender Mehmet Şahinkoç (Istanbul Beykent University, Department of Economics, Istanbul, Türkiye)

Field Editors:

Prof. Dr. Harun Bal (Çukurova University, Department of Economics, Adana, Türkiye) *International Trade & Finance and Money & Banking*

Prof. Dr. Ercan Uygur (Final International University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Girne, TR of Northern Cyprus) *Macroeconomics and Growth & Development*

Prof. Dr. Kamil Uslu (Doğuş University, Department of Economics, Istanbul, Türkiye) *Labor Economics*

Prof. Dr. Mehmet Sarıışık (Sakarya Applied Sciences University, Department of Tourism, Sakarya, Türkiye) *Business Administration and Tourism*

Prof. Dr. İlyas Sözen (Dokuz Eylül University, School of Applied Sciences, Izmir, Türkiye) *Energy, Agriculture and Environment*

Prof. Dr. Bahaddin Sinsoysal (Istanbul Beykent University, Faculty of Engineering and Architecture, Istanbul, Türkiye) *Quantitative Methods and Statistics*

Language Editors:

Asst. Prof. Dr. Ali Şeylan (Istanbul Beykent University, Faculty of Arts and Sciences, Istanbul, Turkey) *Turkish*

Asst. Prof. Dr. Şirin Tufan (Istanbul Beykent University, Department of Translation and Interpreting (English), Istanbul, Turkey) *English*

Avrasya Ekonomileri Dergisi

eISSN: 2822-2482

Yayın Aralığı: Yılda 2 Sayı

Yayıncı: Avrasya Ekonomistler Derneği

Sahibi:

Prof. Dr. Selahattin Sarı (Doğuş Üniversitesi, İstanbul, Türkiye)

Yazı işleri müdürü:

Prof. Dr. E. Ayşen Hiç Gencer (İstanbul Beykent Üniversitesi, İngilizce İktisat Bölümü, İstanbul, Türkiye)

Editör Yardımcıları:

Dr. Öğr. Gör. İlkey Erarslan (İstanbul Beykent Üniversitesi, İşletme Bölümü, İstanbul, Türkiye)

Dr. Hasan Boztoprak (İstanbul Beykent Üniversitesi, İşletme Bölümü, İstanbul, Türkiye)

Ender Mehmet Şahinkoç (İstanbul Beykent Üniversitesi, İktisat Bölümü, İstanbul, Türkiye)

Alan Editörleri:

Prof. Dr. Harun Bal (Çukurova Üniversitesi, İktisat Bölümü, Adana, Türkiye) *Uluslararası Ticaret & Finans ve Para & Banka*

Prof. Dr. Ercan Uygur (Uluslararası Final Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Girne, KKTC) *Makroekonomi ve Büyüme & Gelişme*

Prof. Dr. Kamil Uslu (Doğuş Üniversitesi, İktisat Bölümü, İstanbul, Türkiye) *Çalışma Ekonomisi*

Prof. Dr. Mehmet Sarıışık (Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniversitesi, Turizm Bölümü, Sakarya, Türkiye) *İşletme ve Turizm*

Prof. Dr. İlyas Sözen (Dokuz Eylül Üniversitesi, Uygulamalı Bilimler Yüksekokulu, İzmir, Türkiye) *Enerji, Tarım ve Çevre*

Prof. Dr. Bahaddin Sinsoysal (İstanbul Beykent Üniversitesi, Mimarlık-Mühendislik Fakültesi, İstanbul, Türkiye) *Sayısal Metodlar ve İstatistik*

Dil Editörleri:

Asst. Prof. Dr. Ali Şeylan (İstanbul Beykent Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, İstanbul, Türkiye) *Türkçe*

Asst. Prof. Dr. Şirin Tufan (İstanbul Beykent Üniversitesi, Mütercim Tercümanlık Bölümü, İstanbul, Türkiye) *İngilizce*

Scientific Board / Yayın Kurulu:

Prof. Dr. Neşe Algan (Çukurova University, Adana, Türkiye)
Prof. Dr. Rakhman Alshanov (Turan University, Almaty, Kazakhstan)
Prof. Dr. Ahmet Ay (Selçuk University, Konya, Türkiye)
Prof. Dr. Mehmet Balcılar (University of New Haven, New Haven, CT, United States of America)
Prof. Dr. Berch Berberoglu (University of Nevada, Reno, Reno, NV, United States of America)
Prof. Dr. Ebru Çağlayan Akay (Marmara University, Istanbul, Türkiye)
Prof. Dr. Cihan Çobanoğlu (University of South Florida, Tampa, FL, United States of America)
Prof. Dr. Mustafa Kemal Değer (Karadeniz Technical University, Trabzon, Türkiye)
Prof. Dr. Hüseyin Avni Egeli (Dokuz Eylül University, Izmir, Türkiye)
Prof. Dr. Ömer Selçuk Emsen (Atatürk University, Erzurum, Türkiye)
Prof. Dr. Özgür Ömer Ersin (Istanbul Commerce University, Istanbul, Türkiye)
Dr. Heiko Fritz (Linnaeus University, Växjö, Sweden)
Prof. Dr. Cevat Gerni (Istanbul Beykent University, Istanbul, Türkiye)
Prof. Dr. Özlen Hiç (Istanbul University, Istanbul, Türkiye)
Prof. Dr. Damira Japarova (Kyrgyz-Turkish Manas University, Bishkek, Kyrgyzstan)
Prof. Dr. S. Rıdvan Karluk (Anadolu University, Eskişehir, Türkiye)
Prof. Dr. Kamalbek Karymshakov (Kyrgyz-Turkish Manas University, Bishkek, Kyrgyzstan)
Prof. Dr. Turar Koychuev (National Academy of Sciences, Bishkek, Kyrgyzstan)
Assoc. Prof. Dr. Seyil Najimudinova (Kyrgyz-Turkish Manas University, Bishkek, Kyrgyzstan)
Prof. Dr. Müslüme Narin (Hacı Bayram Veli University, Ankara, Türkiye)
Prof. Dr. Fevzi Okumuş (University of Central Florida, Orange County, FL, United States of America)
Prof. Dr. Volkan Öngel (Istanbul Beykent University, Istanbul, Türkiye)
Assoc. Prof. Dr. Marjan Petreski (University American College, Skopje, Macedonia)
Prof. Dr. Jusup Pirimbaev (Kyrgyz-Turkish Manas University, Bishkek, Kyrgyzstan)
Assoc. Prof. Dr. Dmitri Pletnev (Chelyabinsk State University, Chelyabinsk, Russia)
Prof. Dr. Farhad Rahmanov (Azerbaijan State University of Economics, Baku, Azerbaijan)
Assoc. Prof. Dr. Yeşim Reel (Marmara University, Istanbul, Türkiye)
Prof. Dr. Trajko Slaveski (Ss. Cyril and Methodius University, Skopje, Macedonia)
Prof. Dr. Euphrasia Susy Suhendra (Gunadarma University, Depok, Indonesia)
Assoc. Prof. Dr. Elchin Suleymanov (Baku Engineering University, Baku, Azerbaijan)
Dr. Ferry Syarifuddin (Bank Indonesia, Jakarta, Indonesia)
Prof. Dr. Khodjamahmad Umarov (Tajik National University, Dushanbe, Tajikistan)
Prof. Dr. Dilek Yılmazcan (Maltepe University, Istanbul, Türkiye)

Peer reviewers of this issue / Bu sayının hakemleri:

Prof. Dr. Neşe Algan
Prof. Dr. Ahmet Ay
Prof. Dr. Ebru Çağlayan Akay
Prof. Dr. Hüseyin Avni Egeli
Prof. Dr. Ömer Selçuk Emsen
Prof. Dr. Ayşen Hiç Gencer
Prof. Dr. Cevat Gerni
Prof. Dr. Özlen Hiç
Prof. Dr. Damira Japarova
Prof. Dr. S. Rıdvan Karluk
Prof. Dr. Müslüme Narin
Prof. Dr. Selahattin Sarı

Contents

Opportunities and Challenges of Geographical Indications in Central Asia

Heiko Fritz

Pages: 1-6

Impact of Macroeconomic and Financial Indicators on Economic Growth: A Case of Eight Eurasian Countries

Mert Gül

Pages: 7-15

Legal and Economic Consequences of International Migration

Dilek Yılmazcan

Pages: 16-23

Is The Export-Led Growth Hypothesis Valid in Kyrgyzstan? Empirical Evidence from the Fourier, Toda-Yamamoto Causality Test

Erkan Tokucu, Cahit Durmuş, Samet Topal

Pages: 24-30

Trends and Patterns of Accumulation of Non-Performing Loans in the Banking Sector of Uzbekistan

Jonibek Rustamov

Pages: 31-37

Effects of Financial Development and Financial Globalization on Stock Market Prices: The Case of Türkiye

Ferhat Kaya

Pages: 38-43

İçindekiler

Orta Asya'da Coğrafi İşaretlere İlişkin Fırsatlar ve Zorluklar

Heiko Fritz

Sayfa: 1-6

Makroekonomik ve Finansal Göstergelerin Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi: Sekiz Avrasya Ülkesini Kapsayan Bir Analiz

Mert Gül

Sayfa: 7-15

Uluslararası Göçlerin Hukuki ve Ekonomik Sonuçları

Dilek Yılmazcan

Sayfa: 16-23

İhracata Dayalı Büyüme Hipotezi Kırgızistan'da Geçerli mi? Fourier, Toda-Yamamoto Nedensellik Testinden Ampirik Kanıtlar

Erkan Tokucu, Cahit Durmuş, Samet Topal

Sayfa: 24-30

Özbekistan Bankacılık Sektöründe Takipteki Kredilerin Birikim Eğilimleri ve Modelleri

Jonibek Rustamov

Sayfa: 31-37

Finansal Gelişme ve Finansal Küreselleşmenin Finansal Piyasalara Etkileri: Türkiye Örneği

Ferhat Kaya

Sayfa: 38-43

Opportunities and Challenges of Geographical Indications in Central Asia

Abstract

Geographical indications (GIs) are defined as “a sign used on products that have a specific geographical origin and possess qualities or a reputation that are due to that origin”. GIs have become potentially beneficial trademarks for domestic and international trade in agricultural products. Among the benefits of GIs are improved consumer information; higher incomes for farmers and food processors; sustainable regional development; conservation of traditional production methods and cultural heritage; and the accumulation of social capital. However, in developing countries, highly asymmetric power relations among actors across the value chain, weak institutions, and poor governance can impede the realization of benefits from GI in the region. While a GI law has been effective in Tajikistan since 2007; Kazakhstan, Kyrgyzstan, and Uzbekistan adopted GI laws between 2021 and 2023. The objective of this paper is to assess the potential and the risks of GIs in Central Asia. First, the paper provides an overview of the legal and institutional environment for GIs in Central Asia. Second, the paper critically reviews activities of international organizations and actors in development cooperation to promote GI initiatives in the region. The third section of the paper discusses selected aspects specific to GI initiatives in Central Asia, including the implications of institutional legacies from the Soviet period, colonial borders and unresolved border disputes between independent states, and nomad circular migration that may involve challenges for the regional definition of an origin product. The paper draws on information collected from the academic literature, policy documents, and expert interviews.

Orta Asya'da Coğrafi İşaretlere İlişkin Fırsatlar ve Zorluklar

Özet

Coğrafi işaretler, “belirli bir coğrafi kökene sahip olan ve bu kökene bağlı niteliklere veya üne sahip ürünler üzerinde kullanılan bir işaret” olarak tanımlanmaktadır. Coğrafi işaretler, tarımsal ürünlerin ulusal ve uluslararası ticareti için potansiyel olarak faydalı ticari markalar haline gelmiştir. Coğrafi işaretlerin faydaları arasında şunlar yer almaktadır: gelişmiş tüketici bilgisi çiftçiler ve gıda işleyicileri için daha yüksek gelir; sürdürülebilir bölgesel kalkınma; geleneksel üretim yöntemlerinin ve kültürel mirasın korunması; ve sosyal sermaye birikimi. Ancak, gelişmekte olan ülkelerde, değer zincirindeki aktörler arasında oldukça asimetrik güç ilişkileri, zayıf kurumlar ve zayıf yönetim, bölgede coğrafi işaretlerden elde edilen faydaların gerçekleştirilmesini engelleyebilir. Tacikistan'da 2007 yılından bu yana bir coğrafi işaret yasası yürürlükteyken; Kazakistan, Kırgızistan ve Özbekistan 2021 ve 2023 yılları arasında coğrafi işaret yasalarını kabul etmiştir. Bu makalenin amacı, Orta Asya'da coğrafi işaretlerin potansiyelini ve risklerini değerlendirmektir. İlk olarak, makale Orta Asya'da coğrafi işaretlerle ilgili yasal ve kurumsal ortama genel bir bakış sunmaktadır. İkinci olarak, makale uluslararası kuruluşların ve kalkınma işbirliğindeki aktörlerin bölgedeki coğrafi işaret girişimlerini destekleme faaliyetlerini eleştirel bir bakış açısıyla incelemektedir. Çalışmanın üçüncü bölümünde, Sovyet döneminden kalan kurumsal mirasın etkileri, sömürge sınırları ve bağımsız devletler arasındaki çözülmemiş sınır anlaşmazlıkları ve bir menşe ürünün bölgesel tanımı için zorluklar içerebilecek göçebe dögüsel göç dahil olmak üzere Orta Asya'daki coğrafi işaret girişimlerine özgü seçilmiş hususlar tartışılmaktadır. Bu çalışma akademik literatürden, politika belgelerinden ve uzmanlarla yapılan mülakatlardan toplanan bilgilere dayanmaktadır.

Dr. Heiko Fritz (Linnaeus University, Växjö, Sweden)

ORCID: 0000-0001-8693-7002 E-mail: heiko.fritz@lnu.se

1 Introduction

On 19 January 2024, the President of the Republic of Kazakhstan, Kassym-Jomart Tokayev, presented the Director-General of the Food and Agriculture Organization (FAO) of the United Nations (UN), Qu Dongyu, Almaty Aport apples, a variety of apples for which the Almaty Region Apple Growers Association (ARAGA) had registered only a few months earlier a geographical indication (GI) with Qazpatent, the National Institute of Intellectual Property (Astana Times, 2024). Defined as ‘*a sign used on products that have a specific geographical origin and possess qualities or a reputation that are due to that origin*’ (WIPO 2021: 6), GIs have become potentially beneficial trademarks in domestic and international trade, primarily of agricultural products.

With the idea of GI originating in the European Union (EU), the list of products registered as GI in the EU is long including well-known products like Champagne, Feta cheese and Parma ham. Given that global agricultural production shifts increasingly towards the Global South, a growing number of products from developing countries is GI registered, too. These include, for instance, Café de Colombia and Darjeeling tea from India.

The process of GI registration typically starts with a eligibility assessment - the product seeking GI status must have unique qualities or reputation attributable to its geographical origin. For agricultural products these can be unique local environmental characteristics, a specific local animal breed and traditional food processing techniques, to mention only a few. More often than not, GI registration is a collective effort of actors on all stages of the value chain from procurement of inputs and intermediaries, through production and processing to distribution, wholesale and retail. Typically, an association like in the example of the Aport apple above, organizes and submits the GI application that includes detailed information about the product, its origin, and the link between quality and geography. A national authority assesses the application, verifies the product’s authenticity, historical connection to the region, and adherence to specific production methods. The application is published to allow interested parties to raise objections. If no objections arise, the GI proceeds to the next stage, the official registration. It receives legal protection, preventing unauthorized use of the name. Through international agreements including the TRIPS agreement of the World Trade Organization (WTO) legal protection can be extended beyond the borders of the country of origin.

The aim of this paper is to assess opportunities and challenges of the use of GI in Central Asia. The first section of this paper provides a short summary of economic perspectives on GIs. The second section reviews some of the challenges experienced with GIs in developing countries. The third section reviews the institutional framework of GIs in Central Asia. The fourth section discusses a couple of challenges in the context of GI implementation in Central Asia. The final section draws conclusions.

2 Economics perspectives on geographical indications

Geographical indications have been subjected to analysis from a variety of economics perspectives each focusing on different aspects of the GI. The starting point of any economics analysis of GI is to allow for market imperfections, most notably asymmetric information. When products are not homogenous but come in varieties where each variety differs at least marginally from another, product characteristics, both actual and perceived, become an important driver of the product price along with production cost and substitution elasticities between the varieties. Trademarks have been developed to represent and communicate a unique set of product characteristics (Economides 1988). When those product characteristics are tied to a geographically confined region rather than to an individual producer, the trademark used is a registered label of a geographical indication. Hence, in an environment of asymmetric information the GI label signals a set of product qualities to the market participants and creates a niche for the supplier of the variety to exercise limited market power in monopolistic competition and charge a price above the marginal cost. Given this backdrop, the following sections address the main economics approaches to GI examine the producer perspective; the consumer perspective; and the regional development perspective.

2.1 Asymmetric information: consumers, producers and institutional aspects

From the perspective of agricultural producers, food processors and other economic actors along the value chain of an origin product, there are several benefits of the registration of a GI (Bramley et al 2009). GIs provide a unique selling proposition for origin-based products. By associating a product with a specific region, GIs create a premium image in consumers’ minds. This can lead to higher prices for GI-labeled goods. Moreover, GIs facilitate access to international markets. When a product is recognized as a GI, it gains credibility and trust among consumers. This can open doors to export opportunities and expand market reach - producers benefit from increased demand and sales. Through these mechanisms, the protection offered by GIs encourages investment in product improvement, research, and innovation. Producers have an incentive to maintain and enhance the quality of their goods to retain the GI label.

Consumers value GIs because they guarantee the authenticity and quality of a product. When a product bears a GI label, it signifies that it originates from a specific region with unique characteristics. This trust into quality associated with a GI label translates into repeat purchases and consumer loyalty. This is particularly true for

‘experience goods’ where consumers can ascertain the quality of a product only after purchase through use and experience. Most food products belong to this category of goods.

However, with a positive collective reputation and no traceability, there is an incentive for producers to extract rents by producing at lower quality levels. This means that producers might be tempted to take advantage of the reputation of the GI to sell lower-quality products at a higher price (Bramley et al 2009). Likewise, there is room for opportunistic behavior with respect to the quantity supplied, too. Similar to other monopolies or cartels, GI producer groups keep prices high by limiting total supply in the market. Each individual producer has the incentive to increase supply beyond the agreed quantity and to realize additional profits. If all producers act like this, total supply increases and the GI initiative fails. Hence, institutional economics focuses on conditions for credible, self-enforcing agreements enhancing the viability of a GI.

2.2 Regional development

Broadening the perspective on the entire region home to the origin product, GIs contribute to rural development (Bowen 2010a and 2010b) by promoting tourism. When consumers associate a place with a specific product, they are more likely to visit that region. This boosts local economies through tourism-related activities, such as farm tours, culinary experiences, and cultural events. Likewise, while GI protection leads to a higher product price, this does not always mean higher profits but can also allow for preserving traditional, often more costly production processes. By protecting these practices and linking them to specific regions, GIs safeguard the livelihoods of small-scale farmers and rural communities.

For regional development to happen, it is crucial that the institutions underpinning the GI protect primarily the interest of agricultural producers and food processors in the region to make sure that a substantial share of the income created remains in the region rather than with external actors.

3 Experiences of developing countries with GI

While the United Nations Commission on Trade and Development (UNCTAD) started in 2010 to promote GI in least developed countries by means of technical assistance, UNCTAD (2015) also identifies challenges for the effective use of GI: weak institutional structures in developing countries. Developing countries often lack the necessary organizational capacity to manage GIs effectively. This can lead to dependence on external actors, such as non-governmental organizations or the public sector, which may not always have the same interests as the local producers.

Moreover, in many developing countries, there is a significant power disparity between different actors within the same territorial space. This can result in the benefits of a GI being appropriated by a small minority of well-placed producers, rather than being shared equitably among all producers in the region (Cardoso et al, 2022). Bowen (2010a and 2010b) even demonstrates how the GI of Mexican tequila came to be dominated by powerful downstream actors, namely bottlers and distributors located in the United States.

The absence of robust supporting institutions can impact governance and coordination within the supply chain. This is particularly important in developing countries, where the institutional infrastructure may be less developed. Accordingly, Bowen (2010a and 2010b) concludes that the state in developing countries needs to be particularly supportive for private actors to avoid that external actors take advantage of poor governance.

When it comes to dispute settlement and the enforcement of the rights to which the GI entitles, the institutional and legal systems in many developing countries may not be equipped to provide sufficient domestic and international protection for GIs. This can put the economic benefits of a GI system at risk.

4 The legal and institutional framework of GI in Central Asia

In recent years the development of GI initiatives in Central Asia has been promoted by international organizations and various actors in international development cooperation in conjunction with the national governments in the region. Tasked in the UN system to aim for global food security, the FAO has been promoting geographical indications ‘(...) to strengthen local sustainability and sustainable food systems’ (FAO 2023: 3) since 2007. The focus shifted to Central Asia in December 2017, when the FAO Regional Office for Europe and Central Asia launched a series of bi-annual ‘Regional Consultations on Geographical Indications’. In the course of the CANDY-IV project, funded by the European Union and implemented from 2017 to 2019 by the Austrian organization Hilswerk, a set of feasibility studies of GI identified several potential origin product suitable for GI registration including At-Bashi white honey from the Naryn region in Kyrgyzstan; Ashtak apricots from the Asht region (Tajikistan); Khorezm melon from the Khorezm region (Uzbekistan); and Aport apples from the Almaty region (Kazakhstan). The German GIZ undertook a similar exercise for wild walnuts from the Jalal-Abad region (Kyrgyzstan).

Generally, there are two different approaches to protect GI legally: first, as favored by the USA in international discussions, a sufficiently well-developed system of existing intellectual property and unfair competition laws can provide protection to geographic indications as well. Second, as promoted by the European Union, legislation is

specifically designed for the protection of GI, so-called *sui generis* legislation. In recent years, all four Central Asian countries considered in this paper adopted *sui generis* laws for the protection of GI. The table below provides an overview about important characteristics of these national laws.

	Kazakhstan	Kyrgyzstan	Tajikistan	Uzbekistan
Law	Law of the Republic of Kazakhstan on Trademarks, Service Marks, Geographical Indications and Appellations of Origin	Law of the Kyrgyz Republic on Amendments to the Law on Trademarks, Service Marks and Geographical Indications	Law of the Republic of Tajikistan on Geographical Indications	Law of the Republic of Uzbekistan on Geographical Indications
Adoption/ amendment	20 June 2022	6 February 2014	3 July 2012	21 December 2021
Applicant	Natural person, legal entity, or an association of persons			
Authority	QazPatent	KyrgyzPatent	Agency of Copyright and Related Rights	Ministry of Justice of the Republic of Uzbekistan
Examination period	3 to 18 months	6 to 18 months	18 to 24 months	1 to 8 months

Table 1. Selected provisions according to GI laws in Central Asia.

5 Specific challenges of GI in Central Asia

While GIs are relatively new in Central Asia with some of the relevant laws and regulations becoming effective only recently, managerial and procedural know-how is scarce, both on the side of food producers and processors as well as on the side of public authorities. For a GI initiative to be successful, cooperation among different actor groups on various stages of the value chain is necessary.

While these issues are relatively similar to the ones discussed above in the context of developing countries, there are at least two aspects in relation to the definition of *terroir*, ie the clear specification of the region of origin, that may complicate GI processes in Central Asia when compared to other regions: the tradition of Nomad livelihoods in large parts of the region and the location of borders between countries. Each will be discussed in the remainder of this section.

5.1 Nomad tradition and GI

Most Central Asian countries have a tradition of Nomad pastoralism and Nomad pastoralists have a peculiar relationship to territory which can raise issues in relation to the geographical definition of an origin product. According to Khazanov (1994) traditional nomad livelihoods differed substantially across Central Asia. While in Kyrgyzstan and other mountainous regions vertical migration between valleys and pasture in higher altitudes dominated, stable migration routes in Kazakhstan and parts of Uzbekistan extended over several hundreds of kilometers in North-South direction. In still other areas, semi-nomads and sedentary agriculturalists traditionally lived side by side with pastureland only a few hundred meters away from the *aul*. Though nomad livelihoods were largely eradicated during the Soviet period, unambiguously tying product standards to a geographically clearly defined region can be problematic when this involves animal products including meat and dairy products (Smanalieva et al 2022) that sedentary agriculturalist typically obtained from nomads by trade. Is the relevant geographical site the agriculturalist site or does it comprise the entire nomad migration route? The challenge could be solved by defining the period of traditional food production and processing short enough but this, obviously, raises post-colonial concerns (Besky 2014). It may not be a coincidence that all Central Asian products being considered for GI registration are traditional agriculturalist products like fruits.

5.2 National border and GI

Contemporary borders between Kazakhstan, Kyrgyzstan, Tajikistan, Turkmenistan and Uzbekistan were drawn by Soviet planners between 1920 and 1936, when Moscow reorganized the territory of Central Asia and created five Soviet Socialist Republics (SSR). While this is not the place to discuss the motivation for the exact location of those borders, we follow Roy (2007) that a *divide et impera* logic played an important role for colonialists of Tsarist Russia while Soviet planners were inspired primarily by administrative and bureaucratic concerns. In any case, contemporary borders may divide regions that share common traditions of agricultural production and food processing. The registration of a GI according to the law of any Central Asian country requires the clear geographical definition of the territory located in the same country as the authority in charge for the registration.

An example that demonstrates the challenge associated with this is the Fergana valley located on Uzbek, Kyrgyz and Tajik territory (Reeves 2014). While the site has been described as Uzbekistan's most fertile area, agricultural production is the main source of income in the Tajik and Kyrgyz territories of the region, too. On all sides of the borders the region is well-known for growing apricots and processing foods based on this fruit. Likewise, setting aside the border disputes between the countries, there is potential to develop agro-tourism to the site (Yakubjonova et al 2021). However, given that traditions of agricultural production and food processing are shared, the registration of a GI by national law of a single country is likely to cause irritation in the other two countries and to add to existing tension.

Though unique in the specific context of the Fergana valley, similar issues exist in other countries of the world that have a colonial past. The African Union (2018: 18-19) refers to the example of Kalahaari melon seed oil from Namibia, Botswana and South Africa and puts forward regional GIs for products found in more than one country. Rangnekar and Kumar (2010) discuss the issue of transnational geographical indications in the context of Basmati rice, which is a transborder product of India and Pakistan. The authors present two possible pathways to address the complex issue of transnational geographical indications:

Separate and independent registrations: In this approach, both countries could register the product as a GI under their respective domestic laws (for instance, resulting in an "Indian Basmati" and "Pakistani Basmati"). This could potentially bypass immediate political conflicts between the countries involved. However, it could dilute the unique identity of the product.

Joint Registration: This involves a novel institutional mechanism where both countries jointly register the product as a GI. This approach acknowledges the transborder reality of the product and could strengthen its unique identity on the global stage. However, it requires significant cooperation and agreement between the affected countries, which could be challenging, in particular if there is a history of conflict as between the Central Asian countries sharing the Fergana valley.

6 Conclusions

The purpose of this article was to discuss opportunities and challenges of geographical indications in Central Asia. A review of the economic literature demonstrates that GI can have positive effects for agricultural producers, food processors and other downstream actors in the value chain. The prime benefits for these actors include higher prices and profits through product differentiation and an improvement in international competitiveness and the potential to increase exports. In order to reap these benefits, collective action of all actors along the value chain supported by state actors is required in the identification of an origin product including the definition of its *terroir* and the product specification; the implementation and the enforcement of quality standards for the product and the production processes; clear and efficient procedures of dispute settlement and penalties for the violation of rules commonly agreed upon. While formal rules are important and institutions such as associations are important, experience with GI in other parts of the developing world demonstrates that social capital is an important asset for the GI to be successful. Mutual trust among the actors needs to be built which can be a challenge in environments where individual actors along the value chain are powerful and tend to use this power to exploit other actors, often agricultural smallholders.

The Central Asian countries have come a long way in lawmaking and bureaucratic implementation of GI procedures, often supported by international organizations and actors in development cooperation. Hopefully, strong producer associations will form through collective organization, the number of products registered for GI protection will increase and the benefits will accrue to actors in the region and income gains will trickle down to agricultural smallholders to contribute to rural development and poverty alleviation.

References

- African Union (2018). *Continental Strategy for Geographical Indications in Africa 2018-2023*. AU, Addis Ababa.
- Astana Times (2024). All Roads Lead to Rome: Legendary Almaty Aport Apple Hits Global Spotlight, 20 January 2024.
- Besky, S. (2014). The labor of terroir and the terroir of labor: Geographical Indication and Darjeeling tea plantations. *Agriculture and Human Values*, **31**, 83-96.
- Bowen, S. (2010a). Development from within? The potential for geographical indications in the global south. *The Journal of World Intellectual Property*, **13**(2), 231-252.
- Bowen, S. (2010b). Embedding local places in global spaces: Geographical indications as a territorial development strategy. *Rural Sociology*, **75**(2), 209-243.
- Bramley, C., Biénabe, E., & Kirsten, J. (2009). The economics of geographical indications: towards a conceptual framework for geographical indication research in developing countries. *The Economics of Intellectual Property*, **1**, 109-141.
- Cardoso, V. A., Lourenzani, A. E. B. S., Caldas, M. M., Bernardo, C. H. C., & Bernardo, R. (2022). The benefits and barriers of geographical indications to producers: A review. *Renewable Agriculture and Food Systems*, **37**(6), 707-719.
- Economides, N.S. (1988). The economics of trademarks. *Trademark Rep.*, **78**, 523.
- Food and Agriculture Organization (FAO) (2023). *Using Geographical Indications to Improve Sustainability – Lessons Learned from 15 Years of FAO Work on Geographical Indications*. FAO, Rome.
- Khazanov, A.M. (1994). *Nomads and the Outside World*. University of Wisconsin Press, Madison and London.
- Rangnekar, D., & Kumar, S. (2010). Another look at Basmati: genericity and the problems of a transborder geographical indication. *The Journal of World Intellectual Property*, **13**(2), 202-230.
- Reeves, M. (2014). *Border Work: Spatial Lives of the State in Rural Central Asia*. Cornell University Press, Ithaca, NY.
- Roy, O. (2007). *The New Central Asia. Geopolitics and the Birth of Nations*. New York University Press, New York and London.
- Smanalieva, J., Iskakova, J., & Musulmanova, M. (2022). Milk-and cereal-based Kyrgyz ethnic foods. *International Journal of Gastronomy and Food Science*, **29**, 100507.
- UNCTAD (2015). *Why Geographical Indications for Least Developed Countries?* UNCTAD, New York and Geneva.
- World Intellectual Property Organization (WIPO) (2021). *Geographical Indications: An Introduction*. WIPO, Geneva.
- Yakubjonova, S., Amanboeva, Z., & Saparova, G. (2021). Possibilities of organizing agro-touristic routes in the Fergana Valley, Uzbekistan. In *E3S Web of Conferences* (Vol. 258, p. 06068). EDP Sciences.

Impact of Macroeconomic and Financial Indicators on Economic Growth: A Case of Eight Eurasian Countries

Abstract

This study examines the multifaceted determinants of GDP growth in eight Eurasian countries (Azerbaijan, Kazakhstan, Kyrgyz Republic, Mongolia, Tajikistan, Turkmenistan, Ukraine, and Uzbekistan) focusing on the interplay of macroeconomic and financial indicators, labor markets, demographics, and trade. The research aims to provide a comprehensive analysis of the factors influencing economic growth in the Eurasian region and to offer insights for policymakers. Utilizing a panel data analysis approach over a specified time span from 1993 to 2020, the study explores the individual as well as the collective impacts of these factors on GDP growth, considering both country-specific effects and time trends. The study's findings underscore the significance of macroeconomic stability, characterized by low inflation rates and high industrial concentration in domestic GDP, in fostering GDP growth. Furthermore, the analysis highlights the anticipated substantial impact of labor market dynamics, as measured by unemployment levels, on economic growth. The study also underscores the significance of demographic trends, such as population growth and urbanization, in driving GDP growth. Furthermore, it is anticipated that trade openness and financial market development will have a positive effect on GDP growth in the Eurasian region. These expectations underscore the complex nature of economic growth in Eurasian countries, and the empirical results imply that policymakers should consider a comprehensive approach that addresses various factors to promote sustainable economic development in the long run.

Makroekonomik ve Finansal Göstergelerin Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi: Sekiz Avrasya Ülkesini Kapsayan Bir Analiz

Özet

Bu çalışma, makroekonomik ve finansal göstergeler, işgücü piyasaları, demografi ve ticaretin karşılıklı etkileşimine odaklanarak, GSMH büyümesinin çok yönlü belirleyicilerini sekiz Avrasya ülkesi çerçevesinde (Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan Cumhuriyeti, Moğolistan, Tacikistan, Türkmenistan, Ukrayna, Özbekistan) incelemektedir. Araştırma, Avrasya bölgesinde ekonomik büyümeyi etkileyen faktörlerin kapsamlı bir analizini sunmayı ve politika yapıcılara içgörü sağlamayı amaçlamaktadır. Çalışma, 1993'ten 2020'ye kadar olan zaman aralığında panel veri analizi yaklaşımı kullanarak ve hem ülkeye özgü etkileri hem de zaman eğilimlerini dikkate alarak, bu faktörlerin GSMH büyümesi üzerindeki gerek ayrı ayrı ve gerekse topluca birlikte etkilerini araştırmaktadır. Çalışmanın bulguları, düşük enflasyon oranları ve yurtiçi GSMH içindeki yüksek sanayi yoğunluğu ile karakterize edilen makroekonomik istikrarın, GSMH büyümesini teşvik etmedeki önemini altını çizmektedir. Bu bulguların analizi, işsizlik seviyeleri ile ölçülen işgücü piyasası dinamiklerinin ekonomik büyüme üzerindeki beklenen önemli etkisini de vurgulamaktadır. Çalışma, aynı zamanda, nüfus artışı ve kentleşme gibi demografik eğilimlerin GSMH büyümesini yönlendirmedeki önemine dikkat çekmektedir. Ayrıca, ticarete açıklık ve gelişmiş finansal piyasaların Avrasya bölgesinde ekonomik büyümeye pozitif etkilerinin olacağını beklemektedir. Bu beklentiler, Avrasya ülkelerindeki ekonomik büyümenin karmaşık yapısının altını çizmekte ve ampirik sonuçlar, politika yapıcıların uzun vadede sürdürülebilir ekonomik kalkınmayı teşvik etmek için çeşitli faktörleri ele alan kapsamlı bir yaklaşımı dikkate almaları gerektiğini ima etmektedir.

Asst. Prof. Dr. Mert Gül (Istanbul Beykent University, Istanbul, Türkiye)

ORCID: 0000-0002-6605-3274 E-mail: mertgul@beykent.edu.tr

1 Introduction

Higher economic growth is often associated with increasing prosperity, higher levels of consumption and investment. In the context of Eurasian countries, growth is particularly important topic as they shed the label of transition economies and embrace their status as developing countries and emerging markets. For observing this development over time, GDP growth rate is a critical determinant that reflects a country's expanding economy (Helpman, 2004; Batrancea et al., 2021).

The importance of this study emerges from the fact that this study examines the most relevant factors affects the economic growth rates in the context of eight former Soviet Union countries for two and a half decades. Based on the extended neoclassical growth model (Solow, 1956), it is crucial to understand the characteristics of these countries' path of growth and the mutual influence between them. Numerous studies examined various determinants of growth particularly including Eurasian countries (Bildirici and Kayikci, 2013; Khitakhunov et al., 2017; Gurora et al., 2018). Examining the specific attributes of economic growth within each country will shed light on both their shared impact and the disparities in their growth patterns, providing a foundation for further analysis.

The research problem addressed in this study is the complex nature of economic growth in Eurasian countries and the need to understand the determinants that drive or hinder this growth. After Eurasian countries completed their transition economies phase and reached the status of developing countries, investigating their growth potentials become increasingly important (Dell'Anno and Villa, 2013). The growth of these countries directly affects each other and the whole Eurasian region which they are part of it. Consequently, it is necessary to examine the factors behind their economic growth.

Macroeconomic stability is one of the crucial determinants of growth. Growth is facilitated by factors such as low inflation rates, steady industrialization progress, and manageable levels of external debt. In other words, macroeconomic stability is essential for creating a suitable environment for economic growth. High inflation rates, for example, can erode the purchasing power of economic units in the market, and lead to a decline in economic activity. In addition to that, the impact of financial indicators is expected various. Foreign direct investment (FDI) tends to boost economic growth by injecting capital, expertise, and technology (King and Levine, 1993; Levine, 1997). On the other hand, external debt, if managed responsibly, can finance growth-inducing projects, however, excessive debt levels may hinder growth by diverting resources to debt servicing and limiting investment opportunities. In addition to that, trade openness and integration with the global economy are also important determinants of GDP growth in Eurasian countries. Increased trade can stimulate economic growth by expanding market opportunities for businesses, increasing competition, and promoting technological transfer and innovation. Additionally, trade can lead to economies of scale and specialization, further boosting productivity and GDP growth.

This study explores the impact of macroeconomic and financial indicators on the economic growth of eight Eurasian countries. The study is further structured as follows: Section 2 delves into literature review of economic growth and its indicators of impact, followed by Section 3 details the data and methodology. Section 4 reports obtained empirical results, and the final section is conclusion with discussion remarks along with policy implications.

2 Literature Review

Economics literature overflows with empirical studies examine the indicators that affect economic growth positively or negatively. Through neoclassical theories and the emphasis of endogenous growth models, the relationship between macroeconomic and financial indicators with economic growth is widely discussed. The following review reports studies concerning macroeconomic and financial determinants and their influence on economic growth in the context panel regression analysis.

Theoretical framework points out a negative relationship between inflationary pressure of price levels within a country and its growth rates (Fischer, 1993; Barro, 1995). The disruption caused by inflation can be harmful to the economic growth. Guenichi and Benammou (2010) show that higher inflation in Tunisia due to strict monetary policies, hinder the growth. Samsuddin and Amar (2020) showed inflation has a negative impact on growth among G20 group member developing countries between 2013 and 2018. On the other hand, the theoretical perspective argues the industrialization progress and economic growth is positively correlated for developing countries (Kniivilä, 2007; Gabriel and de Santana Riberio, 2019). Mao et al. (2021) showed that infrastructure improvements along with higher industrial production ratio in China's GDP greatly improved the economic progress.

Essentially, the link between FDI and economic growth is intricate and studied extensively in various studies within the literature (Jenkins and Edwards, 2006; Gui-Diby, 2014; Balcilar et al. 2018). Demirhan and Masca (2008) revealed in their analysis of their dataset contains 38 developing countries, expanding markets tend to attract more FDI inflows than advanced countries. Through such incentivized FDI inflows, it is expected that the growth rates of developing countries will be boosted. Additionally, Akinci et al. (2014) found a long-term

relationship between financial development and growth in OECD countries using panel analysis from 1980 to 2011. Shahbaz et al. (2017) explored the factors influencing growth in India and China and their results revealed that financial development correlates with increased economic activity in both countries.

By the studies investigating the correlation between trade and economic growth, panel analyses show no uniformity in the literature contrary to the theoretical expectations. In their study, Goh et al. (2017) found no indication of cointegration when GDP was the dependent variable. Their results suggest that FDI and exports alone are not the exclusive sources of economic growth in the selected Asian economies. On the contrary, examining data from South Africa spanning from 1995 to 2011, Gossel and Biekpe (2014) reported the expansion of South Africa's economy was driven by both trade and capital inflows. Also, Calderon et al. (2020) studied the impact of trade integration on growth on the date from 147 countries from 1970 to 2014, and they revealed a positive correlation between trade integration and economic growth. Similar results are found by Malefane (2020), revealing that increased trade proxies expand growth rate for both short- and long-run.

In broader terms, Mankiw et al. (1992) suggest that the Solow model of growth aligns with international evidence when considering the importance of both physical and human capital. According to augmented Solow model, variations in population growth is expected to account for differences in growth across countries. However, while the positive relationship between population growth is revealed in several studies (Furuoka and Munir, 2011; Mohsen et al. 2017), Afzal (2009) found a negative impact by choosing a single country for analysis instead of a multicountry dataset. Čadil et al. (2014) discuss how human capital contributes to economic growth, highlighting that solely relying on human capital as population growth does not ensure economic stability or a swift recovery from economic crises. Instead, they emphasize the importance of aligning human capital with the economic structure to foster sustainable economic growth.

3 Data and Methodology

In conducting this study on the determinants of GDP growth in Eurasian countries, it is crucial to carefully consider the data sources and variables used that should be reliable, comprehensive, and relevant to the research question at hand. This study primarily relies on eight Eurasian countries, Azerbaijan, Kazakhstan, Kyrgyz Republic, Mongolia, Tajikistan, Turkmenistan, Ukraine, and Uzbekistan, publicly available data over 25 years period from 1995 to 2020. All data in table 1 are obtained from the World Development Indicators (World Bank, 2023) prepared by the World Bank.

Variables	Definition	Measurement	Source
GDP	Economic growth	Gross Domestic Product growth rate (annual %)	WDI
INF	Inflation	Inflation, GDP deflator (annual %)	WDI
IND	Industrialization	Industry including construction, value added (% GDP)	WDI
FDI	Foreign direct investment	Foreign direct investment net inflows, (% GDP)	WDI
EXD	External debt stock	External debt stocks (% GNI)	WDI
TRD	Trade openness	Merchandise trade (% GDP)	WDI
POP	Population growth	Population growth (annual %)	WDI

Table 1. Description of the variables

The descriptive statistics in table 2 reports the first round of analyses. Based on the standard deviation value, inflation has the highest volatility among the variables, while population showed the least volatility. Regarding skewness, six variables displayed right skewness, and only population exhibited left skewness. As the kurtosis values for all variables surpassed the threshold of three, it suggested that all variables have leptokurtic distribution. The utilized Jarque-Bera test reveals non-normal distribution for all variables at the 1% level of significance.

	GDP	INF	IND	FDI	EXD	TRD	POP
Mean	4.966952	34.34229	33.44750	6.441966	64.79743	74.34413	1.126315
Median	5.718438	12.70715	30.85291	4.355713	53.17654	71.96650	1.321643
Maximum	34.50000	1014.012	66.57986	55.07288	283.2539	169.6605	2.822850
Minimum	-16.70000	-18.84496	16.68230	-37.17265	4.240429	21.22528	-2.062040
Std. Dev.	6.290945	105.0953	11.75281	8.671749	49.82143	25.46372	0.943743
Skewness	-0.069698	6.463936	1.155450	2.105064	1.623083	0.682722	-1.180763
Kurtosis	7.138848	49.98661	3.754855	16.14341	6.886000	3.970848	3.868471
Jarque-Bera	148.6290***	20582.22***	51.22057***	1650.778***	222.2011***	24.32716***	54.86909***
Observations	208	208	208	208	208	208	208

Note: *** denotes significance at the 1% level

Table 2. Descriptive statistics

The correlation coefficients are reported in Table 3, as evident all correlations indicated low levels. Thus, multicollinearity poses no issues for the econometric estimations, or the conclusions derived from them.

	GDP	INF	IND	FDI	EXD	TRD	POP
GDP	1						
INF	-0.3056	1					
IND	0.2790	0.1501	1				
FDI	0.3358	-0.0422	0.3353	1			
EXD	-0.0990	-0.1411	-0.2699	-0.0910	1		
TRD	0.0625	0.2080	0.0155	0.0854	0.3706	1	
POP	0.2241	0.0367	0.1399	0.0121	0.1266	0.0374	1

Table 3. Correlation Matrix

3.1 Panel Regression Analysis

There are several tests for cross-sectional dependence between sample countries in the panel data. In panel data analysis, these tests reveal the that whether the residuals from a regression model exhibit correlation or dependence across different cross-sectional countries (Breusch, Pagan, 1980). In panel data analysis, where the data is observed over time for multiple cross-sectional units, it's crucial to ascertain these observations are independent of each other or exhibit some form of interdependence. Due to the results are presented in Table 4, the null hypothesis (H_0 : No cross-sectional dependence) is rejected, as we have correlation between eight Eurasian countries and each shock in one country affects the rest of the group.

Test	Statistic	d.f.	Prob.
Breusch-Pagan LM	66.66957	28	0.0001***
Pesaran scaled LM	5.167439		0.0000***
Pesaran CD	6.002846		0.0000***

Note: *** denotes significance at the 1% level.

Table 4. Cross-Sectional Dependence Test results

The findings present the results of second-generation panel unit root tests as shown in Table 5. The results indicate that the null hypothesis of the unit root is rejected at level since $p < 0.05$, there for series have no unit root.

Method	Statistic	Prob.	Cross-Sections	Obs.
Null: Unit root (assumes common unit root process)				
Levin, Lin & Chu	-756.638	0.0000	8	192
Null: Unit root (assumes individual unit root process)				
Im, Pesaran and Shin W-stat	-670.873	0.0000	8	192
ADF - Fisher Chi-square	70.5886	0.0000	8	192
PP - Fisher Chi-square	81.1972	0.0000	8	200

Table 5. Panel Unit Root test

Baltagi (2013) states that a panel data regression has both cross-section and time subscripts on its variables:

$$y_{it} = \alpha + \beta x_{it} + e_{it} \quad i: 1, 2, \dots, N; \quad t= 1, 2, \dots, T \quad (1)$$

$$e_{it} = \mu_i + v_{it} \quad (2)$$

i denotes countries and t represents time period while y is dependent variable, and x stands for independent one. μ is for unobservable individual specific characteristics and v serves as regression disturbance that changes with countries and time. To analyze the influence of macroeconomic, financial, and demographic indicators that led to economic growth for Eurasian countries, this study employs the basic panel model, is as below:

$$GDP_{it} = \beta_0 + \beta_1 INF_{it} + \beta_2 IND_{it} + \beta_3 FDI_{it} + \beta_4 EXD_{it} + \beta_5 TRD_{it} + \beta_1 POP_{it} + e_{it} \quad (3)$$

where the dependent variable is GDP_{it} , i and t subscripts are stated as $i=1, 2, \dots, 8$ Eurasian countries and $t=1995, \dots, 2020$. β_0 denotes the intercept; all β are coefficients, independent variables are employed as macroeconomic stability indicators (INF , IND), capital mobility measurements (FDI , EXD), trade openness (TRD), population (POP) and e_{it} stands as an error term.

The Equation (3) undergoes estimation using Redundant Fixed Effects and Hausman Tests to select the appropriate panel model. As evidenced by the results of Table 6, redundant fixed effect tests results, cross-section fixed effect as panel regression is suitable for the analysis and Hausman test supports this decision by rejecting its null hypothesis (H_0 : random effects is suitable) on the current dataset.

Test	Statistic	d.f.	Prob.
Redundant Fixed Effects			
Cross-section F	2.669928	(7,194)	0.0117**
Cross-section Chi-Square	19.130839	7	0.0000***
Hausman			
Cross-section Random	18.326814	6	0.0055***

Note: **, *** denote significance at the level 5%, and 1%, respectively.

Table 6. Estimation tests

4 Empirical Results

Panel data models accommodate heterogeneity across groups and introduce individual-specific effects. Eurasian countries present a bound to be heterogeneous over time while demonstrating similar effects. By incorporating successive waves of indicators, their impact on GDP growth will be addressed comprehensively.

Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
INF	-0.023643	0.003698	-1.267588	0.0000***
IND	0.096015	0.035002	-6.393542	0.0066***
FDI	0.162614	0.045179	2.743123	0.0004***
EXD	-0.022991	0.008576	3.599321	0.0080***
TRD	0.044890	0.016281	-2.680739	0.0064***
POP	1.513618	0.396504	2.757102	0.0002***
C	-2.032421	1.603377	3.817405	0.2064
F-statistic	16.22908	R-squared	0.326350	
Prob(F-statistic)	0.000000	Durbin-Watson	1.257140	

Note: *** denotes significance at the 1% level

Table 7. Panel Least Squares (FE) Source: Author's own calculations

Utilizing panel estimation techniques, the empirical findings in Table 7 validate the existence of a long-term relationship among economic growth, inflation, industrialization progress, capital mobility, trade openness and population. Moreover, the results indicate that all explanatory variables significantly influence growth, although inflation and external debt stock have a negative impact as expected. Panel regression with fixed effects was conducted for eight Eurasian countries, revealing that all variables exhibit statistically significant impacts on growth rates. Specifically, inflation and external debt stocks demonstrate a negative effect, while other variables exert a positive influence. Among the compared variables in terms of their impacts on economic growth, population growth has the most impactful effect, 1% increase in population results in 1.51% in growth rates, while all variables yield results consistent with expectations in the economic literature. However, the relatively low R-squared value suggests a need for additional independent variables to be included in the model or adjusting the time period of the dataset after the completion of transition periods in the selected Eurasian countries after mid-2000s.

Before discussing whether the variables are cointegrated in the long run, it's essential to consider the following factor. The panel data utilized exclusively encompasses Eurasian countries, all of which are developing countries, therefore, it's plausible to regard the panel data as fairly homogeneous.

Test	Individual Intercept		Individual Intercept and Trend	
Kao PCT results				
ADF	-6.082084 (0.0000)			
Pedroni PCT results				
		Weighted		Weighted
Panel PP	-3.048559 (0.0011)	-2.921828 (0.0017)	-3.287695 (0.0005)	-3.229561 (0.0006)
Panel ADF	-2.380862 (0.0086)	-2.602409 (0.0046)	-3.280930 (0.0005)	-3.120455 (0.0009)
Group PP	-3.755846 (0.0001)		-3.040317 (0.0012)	
Group ADF	-2.335342 (0.0098)		-3.527716 (0.0002)	

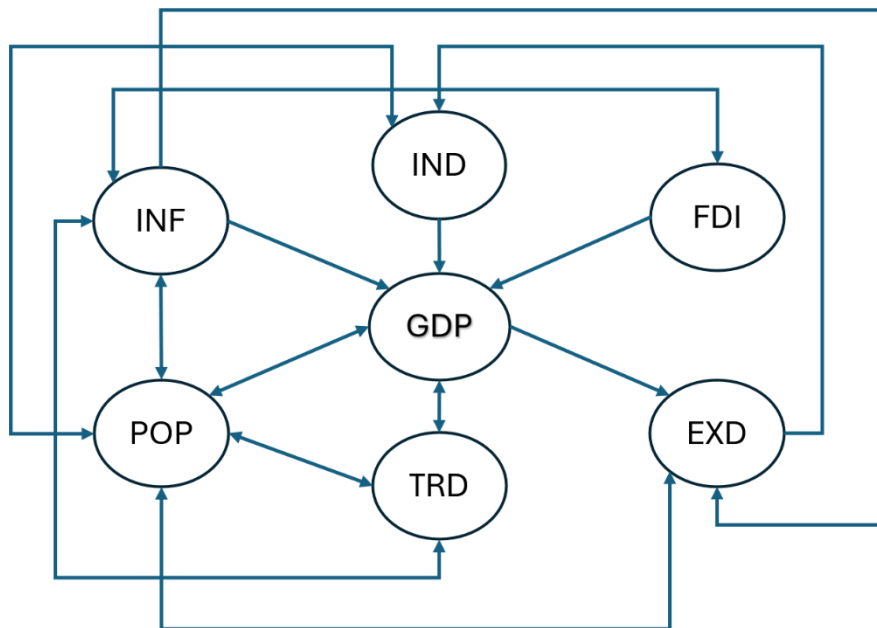
Note: PP and ADF reports Phillips-Peron (non-parametric) and Augmented Dickey-Fuller (parametric) results, respectively. Statistics are distributed asymptotically normal. Probabilities are in parentheses. Maximum lag length set to one and optimal length is specified automatically by Akaike (AIC) criterion.

Table 8. Panel Cointegration tests results

A cointegration test is executed to ascertain the presence of a cointegration relationship among the variables in the long run. Pedroni (2004) defines cointegration as a technique that examines whether a long-term equilibrium connection exists between variables and enables the direct estimation of this relationship. According to the results in Table 8, the null hypothesis of no cointegration is rejected in both Kao ADF test and Pedroni PP, ADF tests.

There is a long-term link among inflation, industrialization progress, capital mobility, trade openness, population, and economic growth for selected Eurasian countries.

For short run causality analysis between the series, Dumitrescu and Hurlin (2012) is utilized that considers heterogeneity within the sample. The overall results are presented in Table 9 (see in Appendix) and Figure 1. Based on the findings of the panel causality test, bidirectional causality is observed among GDP and TRD, POP and GDP, POP and TRD, INF and POP, POP and IND, INF and EXD, INF and TRD, INF and FDI, whereas other causality directions exhibit unidirectional relationships. The results show similarities with other studies, such as there is a bidirectional causality between trade openness and economic growth as previously demonstrated by Raghutla (2020).

Note: →, ↔ denote unidirectional and bidirectional causality between variables, respectively.

Figure 1. Causality relationship flows.

5 Conclusion

In conducting this study, the aim is to comprehensively analyze the determinants of economic growth for selected Eurasian countries. Using panel model with various pre- and post-estimation tests, this study investigated the relationship between growth rates and various key variables, including inflation, industrialization progress, FDI, external debt stock, trade openness and population. By employing fixed effect models as supported by several diagnostic checking tests and employing both panel cointegration for long-run with panel causality for short-run analysis, this study uncovers new insights between the macroeconomic and financial determinants and economic growth.

The empirical results showed several noteworthy findings. Notably, inflation and external debt exhibited adverse effects on growth rates, other factors demonstrated positive impacts. Additionally, population growth exerted the most substantial impact on growth among the variables, consistent with existing economic literature. The results on population align with the findings of Mankiw et al. (1992) and demographics in Eurasian countries play a crucial role in promoting growth. Furthermore, the identification of bidirectional and unidirectional relationships in panel causality analysis, highlights the nuanced nature of the economic interactions within the Eurasian countries' context.

These findings carry significant implications for policymakers and fellow researchers alike. Addressing the challenges posed by inflation and external debt accumulation while capitalizing on the positive drivers of growth such as industrialization progress and FDI, is crucial for sustaining economic growth for selected Eurasian countries. Further investigations could focus on different nexus links with economic growth. For instance, fixed-effect panel threshold models can be used to explore the relationship between inflationary pressure and growth. By having further and deeper investigations on the relationships between variables, policymakers will enable to tailor more effective policies to promote growth rates and stability in Eurasian countries.

References

- Afzal, M. (2009). Population Growth and Economic Development in Pakistan. *The Open Demography Journal*, **2**, 1-7.
- Akinci, G. Y., Akinci, M., and Yilmaz, Ö. (2014). Financial Development-Economic Growth Nexus: A Panel Data Analysis upon OECD Countries. *Hitotsubashi Journal of Economics*, **55**(1), 33-50.
- Balcilar, M., Gupta, R., Lee, C-C., and Olasehinde-Williams, G. (2018). The Synergistic Effect of Insurance and Banking Sector Activities on Economic Growth in Africa. *Economic Systems*, **42**(4), 637-648.
- Baltagi, B. H. (2013). *Econometric Analysis of Panel Data*. 5th Ed. Chichester: John Wiley and Sons.
- Barro, R. (1995). Inflation and Economic Growth. *NBER 5326*, National Bureau of Economic Research, Inc.
- Batrancea, L., Rathnaswamy, M. K., and Batrancea, I. (2021). A Panel Data Analysis on Determinants of Economic Growth in Seven Non-BCBS Countries. *Journal of the Knowledge*, **13**, 1651-1665.
- Bildirici, M. E., and Kayikci, F. (2013). Effects of Oil Production on Economic Growth in Eurasian Countries: Panel ARDL Approach. *Energy*, **49**, 156-161.
- Breusch, T. S., and Pagan, A. R. (1980). The Lagrange Multiplier Test and Its Applications to Model Specification in Econometrics. *The Review of Economic Studies*, **47**(1), 239-253.
- Čadil, J., Petkovovai L., and Blatna, D. (2014). Human Capital, Economic Structure and Growth. *Procedia Economics and Finance*, **12**, 85-92.
- Calderon, C., Catalina, C., and Zeufack, A. G. (2020). Trade Integration, Export Patterns, and Growth in Sub-Saharan Africa. *World Bank Group Policy Research Working Paper 9132*. Washington, DC: The World Bank.
- Dell'Anno, R., and Villa, S. (2013). Growth in Transition Countries. *Economics of Transition*, **21**(3), 381-417.
- Demirhan, E., Masca, M. (2008). Determinants of Foreign Direct Investment Flows to Developing Countries: A Cross-Sectional Analysis. *Prague Economic Papers*, **4**, 356-369.
- Dumitrescu, E., and Hurlin, C. (2012). Testing for Granger non-causality in heterogeneous panels. *Econ Models*, **29**(4), 1450-1460.
- Fischer, S. (1993). The Role of Macroeconomic Factors in Growth. *Journal of Monetary Economics*, **32**(3), 485-512.
- Furuoka, F., and Munir, Q. (2011). Can Population Growth Contribute to Economic Development? New Evidence from Singapore. *Economics Bulletin*, **31**(4), 3226-3239.
- Gabriel, L. F., and de Santana Riberio, L. C. (2019). Economic Growth and Manufacturing: An Analysis using Panel VAR and Intersectoral Linkages. *Structural Change and Economic Dynamics*, **49**(C), 43-61.
- Goh, S. K., Sam, C. Y., and McNown, R. (2017). Re-examining Foreign Direct Investment, Exports, and Economic Growth in Asian Economies Using a Bootstrap ARDL Test for Cointegration. *Journal of Asian Economics*, **51**, 12-22.
- Gossel, S. J., and Biekpe, N. (2014). Economic Growth, Trade and Capital Flows: A Causal Analysis of Post-liberalized South Africa. *Journal of International Trade and Economic Development*, **23**, 815-836.
- Guenichi, H., and Benammou, S. (2010). World Oil Price, Economic Growth, Inflation and Interest Rate Relationship in Tunisia. *Energy Studies Review*, **17**(2), 26-42.
- Gui-Diby, S. L. (2014). Impact of Foreign Direct Investments on Economic Growth in Africa: Evidence from Three Decades of Panel Data Analyses. *Research in Economics*, **68**(3), 248-256.
- Gurora, I. P., Platanova, I. N., and Maksakova, M. A. (2018). The Level Trade Integration in the Eurasian Economic Union. *Studies on Russian Economic Development*, **29**(4), 447-453.
- Helpman, E. (2004). *The Mystery of Economic Growth*. London: Belknap Press.
- Jenkins, R., and Edwards, C. (2006). The Asian Drivers and Sub-Saharan Africa. *IDS Bulletin-Institute of Development Studies*, **37**, 23-32.
- Khitakhunov, A., Mukhamediyev, B., and Pomfret, R. (2017). Eurasian Economic Union: Present and Future Perspectives. *Economic Change and Restructuring*, **50**(1), 59-77.
- King, R., and Levine, R. (1993). Finance and Growth: Schumpeter might be right. *The Quarterly Journal of Economics*, **108**(3), 717-737.
- Kniivilä, M. (2007). Industrial Development and Economic Growth: Implications for Poverty Reduction and Income Inequality. In: *Industrial Development for the 21st Century: Sustainable Development Perspectives*, **1**, 295-333. New York: United Nations.

- Levine, R. (1997). Financial Development and Economic Growth: Views and Agenda. *Journal of Economic Literature*, **35**(2), 688-726.
- Malefane, M. R. (2020). Trade Openness and Economic Growth in Botswana: Evidence from Cointegration and Error-Correction Modelling. *Cogent Economics and Finance*, **8**(1), 1-21.
- Mankiw, N. G., Romer, D., and Weil, D. (1992). A Contribution to the Empirics of Economic Growth. *The Quarterly Journal of Economics*, **107**(2), 407-437.
- Mao, J., Tang, S., Xiao, Z., and Zhi, Q. (2021). Industrial Policy Intensity, Technological Change, and Productivity Growth: Evidence from China. *Research Policy*, **50**(7), 104287.
- Mohsen, A. S., Chua, S. Y., Che Sab, C. N. (2017). Determinants of Economic Growth in Syria between 1980 and 2010. *Eurasian Journal of Business and Economics*, **10**(19), 81-98.
- Pedroni, P. (2004). Panel Cointegration: Asymptotic and Finite Sample Properties of Pooled Time Series Tests with an Application to the PPP Hypothesis. *Econometric Theory*, **20**(3), 597-625.
- Raghutla, C. (2020). The Effect of Trade Openness on Economic Growth: Some Empirical Evidence from Emerging Economies. *Journal of Public Affairs*, **20**(3), e2081.
- Samsuddin M. A., Amar, S. (2020). Determinants of Economic Growth in Developing Countries of G20 members. *Advances in Economics, Business and Management Research*, **152**, 177-183.
- Shahbaz, M., Kandil, M., Kumar, M., and Nguyen, D. K. (2017). The Drivers of Economic Growth in China and India: Globalization or Financial Development? *International Journal of Development Issues*, **16**(1), 54-84.
- Solow, R. M. (1956). A Contribution to the Theory of Economic Growth. *The Quarterly Journal of Economics*, **70**(1), 65-94.
- World Bank (2023). World Bank Development Indicators Database.

Appendix

Hypotheses	W-bar Stat.	Z-bar Stat.	Prob.	Conclusion
INF \nrightarrow GDP	3.81782	1.77922	0.0752 ^a	INF \rightarrow GDP
GDP \nrightarrow INF	1.60740	-0.70594	0.4802	
IND \nrightarrow GDP	4.37038	2.40046	0.0164 ^b	IND \rightarrow GDP
GDP \nrightarrow IND	2.03737	-0.22253	0.8239	
FDI \nrightarrow GDP	6.31897	4.59124	0.0000 ^c	FDI \rightarrow GDP
GDP \nrightarrow FDI	3.38153	1.28871	0.1975	
EXD \nrightarrow GDP	2.91872	0.76837	0.4423	GDP \rightarrow EXD
GDP \nrightarrow EXD	7.13711	5.51107	0.0000 ^c	
TRD \nrightarrow GDP	4.75768	2.83590	0.0046 ^c	TRD \leftrightarrow GDP
GDP \nrightarrow TRD	4.77968	2.86064	0.0042 ^c	
POP \nrightarrow GDP	7.65198	6.08994	0.0000 ^c	POP \leftrightarrow GDP
GDP \nrightarrow POP	7.17968	5.55894	0.0000 ^c	
IND \nrightarrow INF	3.23882	1.12825	0.2592	
INF \nrightarrow IND	2.95876	0.81339	0.4160	
FDI \nrightarrow INF	1.50744	-0.81832	0.4132	
INF \nrightarrow FDI	1.37729	-0.96465	0.3347	
EXD \nrightarrow INF	2.68812	0.50910	0.6107	INF \rightarrow EXD
INF \nrightarrow EXD	6.70682	5.02730	0.0000 ^c	
TRD \nrightarrow INF	6.94752	5.29792	0.0000 ^c	TRD \leftrightarrow INF
INF \nrightarrow TRD	5.12190	3.24539	0.0012 ^c	
POP \nrightarrow INF	3.79750	1.75637	0.0790 ^a	POP \leftrightarrow INF
INF \nrightarrow POP	12.3217	11.3400	0.0000 ^c	
FDI \nrightarrow IND	4.87196	2.96439	0.0030 ^c	FDI \leftrightarrow INF
IND \nrightarrow FDI	5.75958	3.96233	0.0000 ^c	
EXD \nrightarrow IND	2.87212	0.71598	0.4740	EXD \rightarrow IND
IND \nrightarrow EXD	4.65511	2.72058	0.0065 ^c	
TRD \nrightarrow IND	2.56098	0.36616	0.7142	
IND \nrightarrow TRD	2.34761	0.12628	0.8995	
POP \nrightarrow IND	4.20288	2.21214	0.0270 ^b	IND \leftrightarrow POP
IND \nrightarrow POP	8.36566	6.89232	0.0000 ^c	
EXD \nrightarrow FDI	1.43575	-0.89892	0.3687	
FDI \nrightarrow EXD	2.67155	0.49047	0.6238	
TRD \nrightarrow FDI	1.96471	-0.30421	0.7610	
FDI \nrightarrow TRD	1.17634	-1.19057	0.2338	
POP \nrightarrow FDI	2.13279	-0.11524	0.9083	
FDI \nrightarrow POP	1.36677	-0.97647	0.3288	
TRD \nrightarrow EXD	3.22327	1.11077	0.2667	
EXD \nrightarrow TRD	3.46872	1.38673	0.1655	
POP \nrightarrow EXD	4.72542	2.79963	0.0051 ^c	POP \leftrightarrow EXD
EXD \nrightarrow POP	4.56209	2.61600	0.0089 ^c	
POP \nrightarrow TRD	3.28089	1.17555	0.2398	POP \rightarrow TRD
TRD \nrightarrow POP	7.68200	6.12369	0.0000 ^c	

Note: (\nrightarrow) denotes “no Granger causality from A to B by Dumitrescu and Hurlin (2012) panel causality test with two lags. \rightarrow , \leftrightarrow denote unidirectional and bidirectional causality between variables, respectively.

^a significant at the 0.1 level

^b significant at the 0.05 level

^c significant at the 0.01 level

Table 9. Panel Causality test results

Uluslararası Göçlerin Hukuki ve Ekonomik Sonuçları

Özet

Göç, insanların bir yerden başka bir yere hareket etmesidir. Bu olgu savaş, iklim değişikliği, kuraklık, ekonomik ve siyasi faktörler gibi çeşitli nedenlerle ortaya çıkar. İnsanların hareketinden daha fazlasını kapsar; kuşların, balıkların ve diğer hayvanların mevsimsel hareketini de içerir. Bu olgu, dördüncü yüzyılda kuraklık ve iklim değişikliği nedeniyle kabilelerin göçü de dahil olmak üzere tarih boyunca devam etmiştir. Küreselleşmenin yükselişi uluslararası göçün artmasına katkıda bulunmuş, ABD, Kanada ve Avustralya gibi bazı ülkeler ekonomik kaygılarla yasal göç politikaları uygulamıştır. Az gelişmiş ülkelerden yasadışı göç, savaşlar, gıda kıtlığı ve iklim değişikliği gibi faktörler nedeniyle önemli boyutlara ulaşmıştır. Bu çalışma, uluslararası insan göçünün nedenlerini, çeşitli göç türlerini ve göç sistemlerini incelemeyi amaçlamaktadır. Tartışma göç süreçlerini, göç alan ve göç veren ülkeler arasındaki anlaşmaları ve göçün yasal ve ekonomik sonuçlarını kapsayacaktır. Ayrıca göç kaynağı ve hedefi olarak ulusumuzun karşılaştığı zorluklara da değinilecektir. Göç, zorlukları beraberinde getirmekle birlikte, doğru yasal çerçevelere ve sosyal önlemlere sahip ülkelerde faydalar da sağlamaktadır. Bu çalışma hem sosyolojik hem de liberal perspektifleri kapsayacaktır.

Legal and Economic Consequences of International Migration

Abstract

Migration is the movement of people from one place to another. This phenomenon occurs for various reasons, including war, climate change, drought, and economic and political factors. It encompasses more than just the movement of people; it also includes the seasonal movement of birds, fish, and other animals. This phenomenon has persisted throughout history, including the migration of tribes in the fourth century due to drought and climate change. The economic and social dimensions of international migration have come under scrutiny. The rise of globalization has contributed to an increase in international migration, with certain countries, such as the USA, Canada, and Australia, implementing legal immigration policies motivated by economic considerations. Illegal migration from underdeveloped countries has reached substantial levels due to factors such as wars, food shortages, and climate change. This study aims to examine the causes of international human migration, the various types of migration, and the migration systems. The discussion will cover migration processes, agreements between receiving and sending countries, and the legal and economic consequences of migration. It will also address the challenges experienced by our nation as a source and destination for immigration. Migration entails challenges, but it also generates benefits in nations with the right legal frameworks and social measures. This study will cover both sociological and liberal perspectives.

Prof. Dr. Dilek Yılmazcan (Maltepe University, Istanbul, Türkiye)

ORCID: 0000-0002-1615-2979 E-mail: dilekyilmazcan@gmail.com

1 Giriş

Göç olayı, yüzyıllardır insan topluluklarının bölgeden bölgeye veya ülkeden ülkeye yaşadığı çok çeşitli sebeplerden dolayı yer değiştirdiği ve önemli sonuçlar doğuran sosyolojik bir olgudur. Bazen kitleler halinde bazen de değişik zamanlarda partiler halinde yer değiştiren insanlara mülteci denilmektedir.

Göçler, savaş, iklim değişiklikleri, kuraklık, dini, siyasi, ekonomik vb. sebeplerden dolayı hayatının tamamını veya bir kısmını geçirmek için ikamet ettiği yerden bir başka bölgeye veya ülkeye yerleşerek yapılan coğrafi bir yer değiştirme hareketidir. Göç sadece insanların yer değiştirdiği bir olgu olmayıp kuşların, balıkların ya da bazı hayvanların mevsimsel olarak yer değiştirdiği bir harekettir.

Göçler sadece bu yüzyılın konusu değil, tarihsel süreç içinde yüzyıllar öncesine dayanan bir olgudur. 4.yüzyılda Orta Asya'da yaşanan kuraklık ve iklim şartlarının bozulması nedeniyle bölge halkının kuzeye, güneye, batıya, doğuya yaptıkları göçler tarihte "Kavimler Göçü" olarak anılmıştır. Türklerin Orta Asya'dan göçü de bu grupta yer almaktadır. Bu göçün ekonomik ve sosyal boyutları hala incelenmektedir.

Küreselleşme diğer ekonomik ve sosyal faaliyetleri artırdığı gibi uluslararası göçleri de önemli ölçüde artırmıştır. Bazı ülkeler ABD, Kanada, Avustralya gibi ekonomik nedenlerle yasal yollardan göçleri teşvik ederken bu ülkelerde göçmen nüfusunda önemli artışlar görülmüş, diğer yandan savaşlar, gıda yetersizliği, iklim değişikliği gibi sebeplerle özellikle az gelişmiş ülkelerden yapılan yasadışı göçler de önemli boyutlara ulaşmıştır.

Bu çalışmada ulusal ve uluslararası insan göçlerinin sebepleri, göç çeşitleri, uluslararası göçmenler rakamları ve eğilimler, yoğun göç alan ülkelerin göç anlaşmaları ve göçlerin göç alan ve göç veren ülkeler açısından neden olduğu hukuki, ekonomik ve sosyolojik sonuçları incelenecektir. Ülkemizin de hem göç veren ve hem de yoğun bir şekilde göç alan bir ülke olarak yaşadığı sorunlara da kısaca değinilecektir.

Özellikle yasal yollardan yapılan göçlerin sadece sorun yarattığı söylenemez. İşgücünü göçmen nüfusa dayandıran ABD, Kanada, Almanya, Avustralya gibi ülkelerde göçlerin milli geliri artırmada önemli rol oynadığı da bilinmektedir. Bu nedenlerle göçler önemli sorunlara yol açsa da gerekli hukuki düzenlemelerin yapıldığı, sosyal tedbirlerin alındığı ülkelerde ciddi faydalar sağlamaktadır. Çalışmada göçlerin yarattığı sorunlarla birlikte sağladığı faydalar da ele alınacaktır. Burada, sosyolojik perspektif ve liberal perspektif açılarından görüşlere de yer verilecektir.

2 Göçlerin Sebepleri

2.1 Ekonomik sebepler

Göçlerin en temel sebeplerinden birisi işsizliktir. Yani, ekonomik nedenler daha karlı ve çekici alanları olan insanların gelişmekte olan ülkelere sanayileşmiş ülkelere doğru göçe zorlamaktadır. Sosyal çevre, statü ve sınıf mensubiyetini değiştirmek isteyen işgücü böylece yeni bölgelere ve ülkelere doğru hareketliliğe girmektedir. Bu durum her zaman statü sağlamamakla birlikte, bazen statü kaybına da yol açmaktadır. Örneğin, gittiği ülkede daha vasıfsız işlerde çalışmak buna örnektir. Ülkelerindeki iş imkânlarının yetersizliği, sosyal ve siyasi baskılar ve özellikle gençlerin geleceğe dair umutlarının olmaması da insanları göçe zorlamaktadır. 1963 yılında Almanya'da Nermin Abadan Unat tarafından yapılan bir çalışmada Türk işçilerinin maddi kaynak ve iş imkânı için yurt dışına çıktıkları tespit edilmiştir. Bu işçilerin oran %46.6 civarındadır (Abadan-Unat, 1964).

2.2 Savaşlar

Günümüzde, II. Dünya Savaşı dışında, çok sayıda bölgesel savaşlarla karşı karşıyayız. Bu savaşların en önemli sonuçlarından bir tanesi de o bölgede yaşayan insanların ülkelerini terk ederek daha güvenli olduklarını düşündükleri bölgelere göç etmeleridir. Burada en önemli gerekçe can güvenliğidir. Bunun en ciddi sonuçlarından birini Türkiye yaşamaktadır. 1989 yılında Bulgaristan'dan gelen Türkler, daha sonra Kosova savaşı nedeniyle gelen göçmenler ve önce Irak savaşı daha sonra Suriye savaşı nedeniyle gelen göçmen kitlesi, akabinde güvenlik nedeniyle gelen Afgan ve Pakistanlı göçmenler son yıllarda Türkiye'nin en önemli gündem konusu haline gelmiştir. Dünyada ise Ukrayna-Rusya savaşı nedeniyle binlerce Ukraynalı batıya göç etmiştir. Savaştan kaçan zengin Ruslar da Türkiye'ye gelmişlerdir.

Orta Amerika'da yaşanan iç savaşlar ve uyuşturucu kartellerinin sebep olduğu kargaşa da çok sayıda Latin Amerikalının kuzeye göç etmesine yol açmıştır. Meksika'dan Amerika'ya yapılan göçlerde de hem ekonomik hem de siyasal sorunlar önemli rol oynamaktadır. Ekonomik sorunlar, eğitim eksikliği, işsizlik ve uyuşturucu kartellerinin baskıları bu sorunlardan birkaçıdır. (Lac.iom.int)

2.3 Gelişmiş ülkelerin işgücü talepleri

Gelişmiş ülkelerde görülen nüfus artış hızının yavaşlaması, bu ülkelerin uzun dönemde çalışacak işçi bulmakta zorlanmalarına yol açmıştır. Avustralya ve Kanada gibi ülkeler, kendi nüfuslarının azlığı nedeniyle göçmenleri ülkelerine çekebilmek için, onlara iyi yaşam koşulları sağlamışlardır. Keza, Almanya 1960'lerden sonra Türk işçileri için iyi bir vatan olmuştur. Amerika zaten her yıl kaliteli işçi sağlamak için göçmen programları uygulamaktadır. Zengin Arap ülkeleri de, Katar, Birleşik Arap Emirlikleri gibi, çalıştırmak için çok sayıda göçmeni ülkelerine kabul etmektedirler. Göçmen işçilerin gelişmiş ülkelere sağladığı en büyük faydalardan bir tanesi de

ucuz işgücü olmalarıdır. Türkiye gibi kayıt dışı ekonominin yoğun olduğu ülkelerde ucuz işçilik nedeniyle göçmen işçiler tercih edildiğinden bu durum fakir göçmenleri ülkeye çekmektedir. Bu işçiler sadece kendi geçimlerini temin etmek için değil, ayrıca ülkelerinde ailelerine de maddi yardımda bulunmaktadırlar. 1970'lerde Almanya'daki Türk işçiler Türkiye'nin dış ticaret açığını kapatmada önemli rol oynamışlardır. Muhtemelen birçok az gelişmiş ülke için benzer sonuçlar yaşanmıştır. (Abadan, Nermin)

2.4 İklim değişiklikleri

Dünyada yaşanan ısınma nedeniyle çok dramatik iklim değişikliği ile karşı karşıyayız. Dünya ısısının artması sonucunda buzulların erimeye başlaması, ciddi kuraklık tehdidi, gıda problemi bazı adaların denizin altında kalacağına hesaplanması gibi sebeplerden dolayı, bu problemlerle karşılaşan ülkelerde ciddi göç sorunları ortaya çıkmaktadır. Örneğin Pasifik Okyanusunda yer alan Kiribati adası böyle bir yok olma problemi ile karşı karşıya kalmıştır (Yılmazcan, 2023).

Kuraklık tehdidi beraberinde gıda sorununu da getirmektedir. Birçok ülkenin halkı gelecekte gıda sorunu nedeniyle göçe zorlanacaktır. Bugün küreselleşen dünyada uluslararası mal, hizmet ve sermayenin uluslararası hareketliliği yanında, insanların da bir yerden diğer bir yere göçmesiyle karşı karşıyayız. 1950'den 1999 yılına kadar dünyanın GDP oranı %3.8 iken, yıllık malların ticareti %6.2'lerde, 1965'ten 2000 yılına kadar göç eden nüfus %1.77'lerde gerçekleşmiştir. Bu süreçte dünya nüfus artış hızı %1.72'de kalmıştır. Bu demektir ki, göçmen hareketliliği nüfus artışından daha fazladır. 2000'li yıllarda göçlerde artış daha da hızlanmıştır. Dünya Göç Raporunda 2020 yılında insanların çatışmalar ve şiddet nedeniyle evlerini terk ettikleri bildirilmiştir. Raporda sadece bu yılda 26 milyon yeni mültecinin göç ettiği ve 55 milyon kişinin de ülke içinde yer değiştirdiği bildirilmiştir (Uluslararası Göç Örgütü, 2022). Doğu Afrika ülkeleri (Somali, Etiyopya, Güney Sudan) en fazla göç edilen ülkeler olarak kayıtlara geçmiştir. Şimdi bu ülkelere Yemen de eklenmiştir (Uluslararası Göç Örgütü, 2022).

3 Göçlere İlişkin İstatistiksel Bilgilerin Değerlendirilmesi

3.1 Uluslararası göçmenler ve sayıları

Birleşmiş Milletler DESA (Department of Economic and Social Affairs) örgütü, uluslararası göçmen nüfusu ile ilgili çalışmalar yapmaktadır. Örgütün çalışmaları, uluslararası göçmen sayısını "kısa süreli göçmenler" ve "uzun süreli göçmenler" olarak iki grupta incelemektedir. Kısa süreli göçmenler ülkelerini en az 3 ay en fazla ise bir yıl olarak değiştiren kişiler olarak tanımlanmıştır. Uzun süreli göçmenler ise bulunduğu ülkeyi en az bir yıl süre ile değiştiren göçmenlerdir. Dünyada göçmen sayısı ile ilgili yapılan çalışmalarda sayılar metodoloji farklılıkları ve ülkelerin göçmenler ile ilgili tanımları nedeniyle tam bir bütünlük arz etmemektedir. Dünya göçmen nüfusuyla ilgili yapılan istatistikler 1970 sonrası daha doğru rakamları içermektedir. 1970'ten 2020 yılına kadar on yıllık periyotlarla yapılan istatistiklere göre, göçmenlerin sayısı dünya nüfusunun %2.3'ü iken, bu rakam 2020'lerde %3.5 oranına ulaşmıştır (DESA)(Bakınız Tablo 1)

Yıl	Göçmenlerin Sayısı	Göçmenlerin Dünya Nüfusundaki Yüzdesi
1970	84.460.125	%2.3
1980	101.983.149	%2.3
1990	153.011.473	%2.9
2000	173.588.441	%2.8
2010	220.781.909	%3.2
2020	280 000.000 ~	%3.6~
2023	283 000.000 ~	%3.7~

Tablo 1. Uluslararası Göçmenlerin Sayısı 1970-2023 Kaynak: DESA, 2020

Yaşanan bu göçmen hareketliliği dünya nüfusunun bölgesel değişimine de yol açmıştır. Göç alan ülkeler içinde her zaman en çok tercih edilen bölge Avrupa olmasına rağmen, Suriye savaşından sonra çok sıkı önlemler alarak göçü sınırlamaya çalışmıştır. Avrupa'ya yapılan göçler Avrupa nüfusunun yaşlanması ve doğum oranının düşük olması nedeniyle, Avrupa nüfusunun çok artmasını engellemiştir. Kıtalar arasında en önemli göç nüfus artışı Afrika'da yaşanmıştır. Ancak Afrika'da nüfus artış oranı çok yüksek olsa da, iç savaşlar, salgın hastalıklar, gıda kıtlığı gibi nedenler ülkeler arası göçü artırmıştır. Bazı Afrikalı göçmenler de Avrupa'ya gitmeyi tercih etmektedirler. Amerika Birleşik Devletleri de 1970 sonrası uluslararası göçmenler için en fazla tercih edilen ülkelerden biridir. 1970'li yıllarda göçmen nüfusu 12 milyonun altında iken, son yıllarda 51 milyona yaklaşmıştır (DESA, 2019).

Amerika'dan sonra, göçmenlerin en çok tercih ettiği ülke Almanya olmaktadır. 1960'lardan beri Türklerin en çok tercih ettiği ülke de Almanya olmuştur. Bugün Almanya'da bulunan Türklerin sayısı 3 ila 3-5 milyon Türk civarındadır. Bu rakam bazı çalışmalarda 2.7 milyon olarak yer almaktadır (Abadan-Unat, 1964). İlk yıllarda vasıfsız işçi göçü yaşayan Almanya'ya son yıllarda doktor, mühendis gibi mesleklerden çok kişinin gittiği bilinmektedir. Ancak bu rakamlar oturum izni olanla, olmayanlar arasında farklılık göstermektedir.

Verilen rakamlar DESA'nın ulaşabildiği düzenli göçmenlere ait olan rakamlardır. Günümüzde yasal olmayan yollardan, ölümü de göze alarak ekonomik olarak güçlü ülkelere göç eden “düzensiz göçmen” denilen büyük bir kitle vardır. Küresel düzeyde abartılı da olsa, bu göçmenlerin sayısı da oldukça yüksektir. Dünyada düzensiz göçmen olarak 106.9 milyon kişiden bahsedilmektedir. Bu sayı 2022 Dünya Göç Raporunda 2020 yılı itibariyle 281 milyon, 2023'te ise 289 milyona ulaşmıştır (Uluslararası Göç Örgütü, 2022).

Ülkelerin göçmenlerin yerleştiği ülkelerle ülke dışındaki göçmen sayısına göre sıralanmasına bakıldığında sırasıyla, Amerika Birleşik Devletleri, Rusya Federasyonu, Almanya, Suudi Arabistan, Birleşik Arap Emirlikleri başta gelmektedir (Bkz. Tablo 2).

Ülke	Göçmenlerin Sayısı	Dünyadaki Toplam Göçmen Nüfusuna Oranı
Amerika Birleşik Devletleri	45.785.090	19.8
Rusya Federasyonu	11.048.064	4.8
Almanya	9.845.244	4.3
Suudi Arabistan	9.060.433	3.9
Birleşik Arap Emirlikleri	7.826.981	3.4

Tablo 2. Ülkelere Göre Uluslararası Göçmenlerin Sayısı *Kaynak: Wikipedia, 2022*

Bu tabloya göre, 2019 göçmen nüfusu 272 milyondur. Ülkelerinin dışında göçmen olan ülkeler arasında ise Hindistan, Meksika, Çin, Rusya Federasyonu ve Suriye ilk sıralarda yer almaktadır. Göçmen nüfusunun 135 milyonu kadın, 146 milyonu ise erkeklerden oluşmaktadır (Tarhan, 2022). Rakamlara baktığımızda, son elli yılda göçmen nüfusunun üç kattan fazla arttığını görüyoruz. Bu rakamlara Ukrayna savaşı sonrasında batıya göç eden nüfus dâhil değildir. Bu rakamın 4-5 milyon civarında olduğu bilinmektedir (Tarhan, 2022). Ayrıca ülkemize gelen Afgan ve Pakistanlı düzensiz göçmenlerin sayısı bilinmemektedir. Göçmen işçilerin 102.4 milyonu, yani yaklaşık %61'i Kuzey Amerika, Arap ülkeleri ve Avrupa olmak üzere üç bölgede ikamet etmektedirler. Göçmenlerin büyük çoğunluğu çalışma çağındadır. Bu oran 25 yaş ile 55 yaş arasında yoğunlaşmaktadır. Bu da bize göçlerin önemli ölçüde ekonomik nedenlerle yapıldığını göstermektedir.

3.2 Uluslararası göçmenlerin ülkeler itibariyle yoğunluğu

Burada iki sıralamadan söz edilebilir. Birincisi, ikametçi göçmenleri alan ülkelerdir. Bu ülkeler arasında, Amerika Birleşik Devletleri, Almanya, Suudi Arabistan, Rusya Federasyonu, Birleşik Arap Emirlikleri ilk sıralarda yer almaktadır. Bu sıralamada Amerika'nın oranı çok yüksektir. Göçmenlerin yaklaşık 176 milyonu gelişmiş ülkelerde bulunmaktadır. Orta gelirli ülkelerde ise 82 milyon civarında göçmenin yerleştiği görülmektedir. Türkiye göç alan ülkeler içinde aşağılarda yer almaktadır (World Bank, 2022).

İkincisi, ülke dışında yaşayan göçmenlerin doğdukları ülkelerin sıralanmasıdır. Bu ülkeler arasında, Hindistan, Meksika, Çin, Rusya Federasyonu, Suriye, Bangladeş, Pakistan, Ukrayna, Filipinler gibi sorunlu ve gelir durumu düşük ülkeler yer almaktadır. Türkiye yurttaşları göç eden ülkeler sıralamasında ise 20 ülke içinde 20. sıradadır (DESA, 2019). Bu sıralamada yer almamakla birlikte Dünyada en fazla göçün gerçekleştiği ülkeler içinde, Karayip adalarında ve Okyanusya'da yer alan küçük adalar bulunmaktadır. Bunların bir kısmı iklim değişikliği nedeniyle ortaya çıkan sorunlar sebebiyledir. Bütün bu insan hareketliliği, birtakım hukuki, ekonomik ve sosyolojik sorunları da beraberinde getirmektedir.

Uluslararası Göç Örgütü mültecilerin yeni bir ülkeye yerleştirilmesi, gönüllü geri dönüşlere yardım edilmesi, göçmenlerin sağlığı ve para gönderme işlerine yardım gibi konularda çalışmak için kurulan bir örgüttür. Merkezi Cenevre'dedir ve 1919 yılında kurulmuştur. Örgütün veri portalı, farklı örgütlerin, uluslararası kuruluşların küresel düzeyde bilgilerin tek bir merkezde erişim noktası olması amacıyla oluşturulmuştur (Global Migration Data Portal, 2017). Portalda verilen dünya haritasında, çok kapsamlı bir şekilde, göçlerin dağılımını görmek mümkündür. Bu rakamlar 20'den fazla veri kaynağından elde edilmiştir. Portaldaki göç verileri Birleşmiş Milletler ülkelerini kapsamaktadır. Uluslararası göç akını ile ilgili veriler ise hem DESA istatistiklerinden hem de OECD'nin Uluslararası Göç Veri tabanından alınmıştır. Ancak bu verilerin kullanılması 2005 yılından sonra mümkün olabilmektedir. Yani oldukça yeni verilerdir.

Göçmenlerin en önemli davranışlarından birisi kazançlarını menşe ülkeye göndermeleridir. Örneğin Türk işçilerinin 1970'li yıllarda Almanya'dan gönderdiği dövizler dış ticaret açığını kapatmada önemli rol oynamıştır. Bu veriler, göçlerin sebeplerini ve ülkelerin tercih edilme nedenlerini göstermesi bakımından önemlidir. Günümüzde Çin, Hindistan, Meksika, Filipinler ve Mısır gibi ülkelere gönderilen döviz miktarının 67 milyar doların ABD'den gönderildiği hesaplanmıştır. Gelişmiş ülkelere gönderilen toplam dövizin 2018 yılında 529 milyara ulaştığı görülmüştür. Bu dövizlerin gelişmekte olan ülkelerin ekonomik kalkınma ve refahını artırdığı bilinmektedir. Dünya bankasının raporlarına göre en fazla işçi dövizini gönderen ve işçi dövizini alan ülkelerle ilgili tablolar aşağıda yer almaktadır (Bkz. Tablo 3 ve 4). (Bakınız Dünya Göç Raporu)

Görüldüğü gibi, az gelişmiş ülkeler için gönderilen işçi dövizleri ekonomik açıdan son derece önemlidir. Çeşitli savaşlar, irksal çatışmalar, din ve mezhep farklılıkları nedeniyle meydana gelen çatışmalar ve iklim değişikliğinin

yarattığı sorunlar yerlerinden edilmiş insan sayısında önemli artışa yol açmıştır. Başta Suriye olmak üzere Kolombiya, Kongo, Somali, Afganistan, Yemen, Nijerya ve Sudan'dan çok sayıda mülteci, komşu ülkelere veya kabul gördükleri ülkelere göç etmek zorunda kalmışlardır. Uluslararası Göç Örgütüne ait Yerinden Edinme İzleme Matrisi çatışma ve doğal afetler nedeniyle göçmen hareketliliğini izlemektedir (Uluslararası Göç Örgütü, 2024).

Ülkeler	2005	2018
Çin	23.63	67.41
Hindistan	22.13	78.61

Tablo 3. En Fazla İşçi Dövizi Alan Ülkeler, 2005-2018 *Kaynak: World Bank, 2022*

Ülkeler	2005	2018
Amerika Birleşik Devletleri	47.25	67.96
Suudi Arabistan	14.30	36.12

Tablo 4. En Fazla İşçi Dövizi Gönderen Ülkeler, 2005-2018 *Kaynak: World Bank, 2022*

4 Uluslararası Göçlerle İlgili Göç Anlaşmaları ve Hukuki Durum

Uluslararası göçmen hareketliliği bazı ülkeler için sorun yaratmakla birlikte, bazı gelişmiş ülkeler için çalışabilir işgücünü artıran ve GDP artışına yol açan, hatta azalan nüfusu bir oranda artıran bir kolaylık getirmektedir. Bu ülkeler kalifiye işçi ihtiyaçlarını karşılamak üzere ülkelere yasal yollardan göçmen talep ederek işgücü açığını kapatabilmektedirler. Göçmenlerin yaratacağı sorunları da uluslararası göç anlaşmalarıyla daha kolay çözmektedirler. Bu konuda Amerika Birleşik Devletleri'nin ve Kanada'nın göç anlaşmaları oldukça önemlidir.

Düzenli göçmenleri yasal bir çerçevede yöneten ülkeler Amerika, Kanada, Almanya gibi, diğer göç alan ülkelere göre daha az problemle karşı karşıya kalmaktadır. Buna rağmen, ABD'nin güneyinde Meksika'dan gelen göçmenler, Kanada'ya Çin'den gelen göçmenler ve Almanya'ya da Suriyeliler, Türkler ve diğer uluslardan gelen yasadışı göçmenler nedeniyle ciddi problemler yaşanmaktadır. ABD, Kanada ve Avustralya gibi ülkeler üç farklı göçmen grubuyla karşılaşmaktadır: Aileleriyle gelenler, bağımsız gruplar ve mülteciler gibi. Amerika'da yasal göçmenler bağımsız göçmenlere göre büyük bir grubu oluşturmaktadır. Amerika'ya yasal yollardan gelen göçmen sayısı yılda yaklaşık 800.000 civarındadır.

Avustralya nüfusunun %21.5'i başka ülkelerde doğanlardan oluşmaktadır. Kanada'da ise yabancı doğumlarının oranı %16.8'dir ve Kanada yılda yaklaşık 225.000 yasal göçmen almaktadır. 2000 yılında bağımsız gelen göçmenlerin oranı %58.7 olarak hesaplanmıştır. Bu üç ülke dışında en çok göçmen kabul eden ülkeler Avrupa Birliği ülkeleridir. Bu ülkeler kendi içinde insanların serbestçe dolaşımına izin verdikleri halde, Avrupa Komisyonu, uluslararası hukukta 1 Mayıs 1999 tarihinde Amsterdam Anlaşması ile kendi vatandaşları ile vatandaşı olmayanların Avrupa Birliği içinde serbest dolaşımına izin vermişler, ancak Birliğin sınırlarını daha sıkı koruma kararı almışlardır. 1 Mayıs 2004 tarihinde ise tüm iç sınırların kontrol edilmesini kabul etmişlerdir. İltica ve göç politikaları Avrupa Birliği Konseyinin kurallarına göre belirlenmektedir. Ancak bu çalışmalar henüz tamamlanmamıştır (Avrupa Birliği, 2024).

5 Göç Politikalarının Normatif Açından Sonuçları

Dünya Bankasının raporlarına göre 2.8 milyar insan dünyada günde 2 dolardan daha az bir parayla yaşamaktadır. Bu nedenle, insanlar gelir durumu iyi olan ülkelere göçmek istemektedirler. Yasalar ne kadar kısıtlarsa kısıtlasın pek çok göçmen yolda ölümü de göze alarak daha zengin ülkelere göçmeye çalışmaktadır. Bu konuda üç türlü göç politikasından bahsedilebilir. Bunlar ekonomik perspektif, sosyolojik görüş ve liberal yaklaşımla açıklanabilir (Trebilcock, 2003).

5.1 Ekonomik açıdan göçler

Göçün ekonomik açıdan çeşitli etkileri vardır. İlki, refah etkisidir. Burada, neoklasik teoriye göre, en uygun göç politikasıyla sınırların açık olduğu, sınırlamaların olmadığı, uluslararası emek piyasasının geçerli olduğu bir ekonomi savunulmaktadır. Genel olarak göç politikalarının iki rakip şekli vardır. Öncelikle, genel olarak ülkedeki yerleşik nüfusun refah fonksiyonunun artış göstermesine yol açmaktadır. İkinci olarak da, milli açıdan kısıtlayıcı bir etki yaratmaktadır. Howard F. Chang milli refah fonksiyonu ile global refah fonksiyonu arasında pratikte bir fark olmadığını iddia etmiştir (Chang, 1997).

Son yapılan çalışmalar, göçlerin işgücü piyasası üzerindeki etkileri bakımından önemli bir etkisi olmadığını, ücretlerde küçük bir azalma yaşanırken işsizlikte artış olduğunu göstermiştir. The National Academy of Sciences'ta çıkan bir raporda kanıtlar gösteriyor ki, göçün ücretler üzerindeki etkisi yerel rakip işçiler arasında azdır (Smith ve Edmonston, 1997). Bu konuda yapılan çalışmalar oldukça tartışmalıdır.

Kamuoyunda ortak bir korku da artan göçle birlikte, göçmenlere refah devleti gereği yapılan kamu finansmanını artırmasıdır ki bunların içinde refah ödemeleri, yiyecek yardımları, eğitim, sağlık, konut yardımları gibi kamusal transfer harcamaları vardır. Bu konuda Türkiye iyi bir örnektir. Göçmenlerin refahını artırırken kendi halkı mağdur

olmaktadır. Bu konuda, üst düzey yöneticilerin ifadesine göre, göçmenlere en az 41 milyar dolar harcama yapılmıştır.

5.2 Sosyolojik açıdan göçler

Göçün önemli bir etkisi de sosyolojik olarak toplum yapısında meydana getirdiği değişikliklerdir. Uluslararası göçlerin halkın kültürü ve yaşam biçimi üzerindeki etkisi dikkatle incelenmelidir. Burada toplumsal imtiyazlar eğer ülkenin vatandaşları yerine dışardan gelenlere tanınmırsa, ulus devlet göçmenlere zorlayıcı bazı sınırlamalar getirmek zorunda kalabilir (Chang, 1997; Trebilcock, 2003).

Avustralya, Kanada ve ABD'nin göç nedeniyle ortaya çıkan ırksal ve etnik problemleri çözmek için herhangi bir göç politikaları yoktur. Ancak bu yaklaşım bazı sorunlara da yol açmıştır. 1970'lerde Avustralya'nın "Beyaz Avustralya" şeklindeki göçmen politikası Avrupalı olmayan göçmenler için çok zorluk yaratmıştır. Avustralya'da ayrıca kendi yerli halkı Aborjinlere uygulanan ayrımcılık politikası da kabul edilebilir bir görüş değildir. Ayrıca, Kanada göçmen politikasında ırksal ve etnik ayrımın da sorun yarattığı gözlemlenmiştir (Kelley ve Trebilcock, 1998). Amerika'nın kendi tarihinde yaşadığı ırksal sorunların da bu problemlerin çözülmesinde pozitif bir etki yarattığı söylenebilir (Schuck, 1998). Bu problemlerin iyi bir eğitim politikasıyla çözülebileceği de göz ardı edilmemelidir.

5.3 Liberal açıdan göçler

Joseph Carens'e göre toplumda üç farklı liberal görüşten bahsedilebilir (Carens, 1987): pür liberalizm, sosyal sözleşmecilik ve faydacılık yaklaşımı. Pür liberalizmde, hükümetlerden mülkiyet hakkının korunması ve sözleşmelerle sağlanan değişiklerin kolaylaştırılması beklenmemelidir. Sosyal sözleşmecilik açısından bakıldığında, en uygun göç politikası olmakla birlikte, bilgisizlik nedeniyle başka ülkelerin kültürlerini bilmediklerinden bazı sorunlar ortaya çıkabilmektedir. Bugünkü gelişmiş ülkelerin göç politikaları, liberal ideolojiye ya da toplumcu ideolojiye çok uygun gözükmemektedir. Örneğin, 1951 Cenevre Konvansiyonunun önemli özelliği, zulme uğrayanların korunması için liberal görüşü tavsiye etmesi olsa da, gelişmiş ülkelerde sınırların açılmasına sıcak bakılmamaktadır. Liberalizm değil, ama toplumsallık görüşü gelişmiş ülkelerde göç politikası olarak daha çok ağır basan bir şekilde benimsenmektedir. Ancak, alınan tüm tedbirlere rağmen, düzensiz göçler önlenememektedir.

Göçmenlerle ilgili bir diğer konu da mültecilerdir. Gelişmiş ülkeler genellikle ev sahibi ülkeye kabul edilecek mültecilerin sayısı konusunda bazı önlemler almaktadırlar. Kota koymak bunlardan biridir. Kota sistemi deniz aşırı mülteciler için göz ardı edilememektedir. Kanada buna iyi bir örnektir. Kanada'da özel bazı organizasyonlar, Göç Bakanlığı ile sponsorluk anlaşması yaparak aracı kurum olarak sorunu çözmeye çalışmaktadırlar.

Literatürde sık karşılaşılan konulardan bir tanesi de göçmen kavramı ile mülteci kavramı arasındaki farktır. Göçmen taşınmayı seçen kişi iken mülteci evinden zorla çıkarılan kişidir. Birleşmiş milletler Mülteciler Yüksek Komiserliğine (UNHCR) göre mülteciler silahlı çatışmalardan veya zulümlerden kaçan ve sığınma talepleri genellikle reddedilen kişilerdir. (Allison Eldridge)

1961 de uluslararası bir sözleşme yapılarak mültecilere bazı haklar tanınmıştır. Genelde ülkelerini savaş veya çatışmalar nedeniyle terk edenler ülkelerine gönderilmemektedir. Göçmenler ise ülkelerine göç yasalarına ve prosedürlere tabi tutuldukları için geri çevrilebilirler.

Yasadışı göçmenler ve misafir işçiler de bu açıdan ayrıca dikkatle incelenmelidir. Yasadışı göçmenler, çeşitli nedenlerle, net pozitif refah etkisine rağmen istenmemektedir. Bu istenmeme durumu, sınır kontrollerini artırarak gerçekleştirilmekle birlikte, bu mültecilere kalacak yer sağlanabilmektedir. Batıda bazı ülkeler özellikle karşısında oldukları rejimlerden gelen siyasi mültecileri rahatlıkla kabul edebilmektedirler. Kuzey İskandinav ülkeleri uzun yıllar Türkiye'den giden mültecilere kucak açmışlardır.

Sonuçta insanların bir yerden başka bir yere hareketi mal, hizmet ve sermaye hareketini biraz olsun yavaşlatmaktadır. Gelişmiş ülkelerin göçmen politikası nispeten hala sınırlandırılmamıştır. Yeni gelen insanların ekonomik refaha etkisi göz ardı edilmemekle birlikte, göçmenlerin refah devletinin varlığına zarar vermeden ülkeye girişi gerçekleştirilmelidir. Bazı ülkelerde bu göçlerin terör olaylarına yol açtığı da gözden kaçırılmamalıdır. Bu konuda ABD son derece titiz davranırken, maalesef Türkiye'nin açık sınırlarından giren mültecilerin terörist mi, yoksa savaştan kaçan halklar mı olduğu hiç araştırılmamış ve Türkiye başta İŞİD olmak üzere çok sayıda teröristlerin merkezi haline gelmiştir.

Bunların dışında, göçlerin getirdiği diğer olumsuzluklar şöyle sıralanabilir (Dünya göç raporu 2020)

- Askerlik yapmamaları
- Bulaşıcı hastalık taşımaları
- Aşıya mukavemet göstermeleri
- Fiziksel ve ruhsal bazı hastalıkları taşımaları
- Uyuşturucu problemi
- Kontrollü madde suçları
- Ahlaksızlık içeren suçlar
- Kontrole tabi maddelerin ticareti

- Fuhuş ve ticari seks
- Ajanlık faaliyeti
- Tecavüz suçları
- Devlet aleyhine faaliyetler
- Herhangi bir terörist grubun üyesi olmak
- Geldiği ülkede aranan veya hapis cezası olanlar
- Komünist veya totaliter rejim üyesi olmak (ABD için)

Yukarıda sıralanan suçlardan herhangi birine karışmış olmak ABD için son derece sakıncalıdır. Göç anlaşması ile bu konular güvence altına alınmıştır. Bizimki gibi ülkelerde ise bu suçların büyük bölümü kontrol edilememektedir. ABD yasalarında ayrıca göçmen olacak kişilerde yaş, sağlık durumu, aile statüsü, malvarlığı ve finansal durumu, eğitim ve becerileri gibi konular da dikkate alınmaktadır. ABD'nin Yeşil Kart uygulaması ile alınacak göçmen nüfusu da ciddi bir incelemeden geçirilmektedir.

6 Değerlendirme

Dünya Göç Örgütü, Dünya Bankası, Birleşmiş Milletler DESA ve UNHCR gibi kuruluşların çalışmaları ve verileri, bildirilen düzenli göçmenleri kapsamaktadır. Düzensiz göçmenleri ve mültecileri saptamak ise çok daha zordur. Ayrıca yasadışı geçişlerde ne kadar göçmenin hayatını kaybettiği de bilinmemektedir. Görüldüğü gibi uluslararası göçlerin ekonomik, sosyolojik, jeopolitik, kültürel sonuçları yanında insani boyutu da oldukça önemlidir. Yapılan çalışmalar yetersiz olsa da, bize göç ve göçmenlere ilgili genel eğilimler hakkında bilgi verebilmektedir. Mülteciler içinde kadın ve çocukların sayısındaki artış da, olayın ekonomik boyutundan ziyade, insani boyutunun dikkate alınmasını gerektirmektedir.

Günümüzde yoğun bir şekilde devam eden göç hareketi yabancı işgücünün gittikleri ülkelerde sevilmeyen ve zor işlerde çalışmaları yabancı düşmanlığı eğilimi ile birleştiğinde sosyal sınıflar arasındaki gerginlik ve çatışmayı artıran bir faktör haline dönüşmektedir. (Abadan Nermin)

Bu çalışmada Türkiye tek başına ele alınmamış, daha çok uluslararası hareketlilik incelenmiştir. Türkiye göç veren, son birkaç yıldır özellikle doktor ve mühendislerini gelişmiş ülkelere kaptıran, Suriye savaşı nedeniyle ise binlerce Suriyeli göçmeni yasal ve yasal olmayan biçimde almak zorunda kalan, akabinde Afgan ve Pakistanlı göçmenlerin istilasına uğrayan bir ülke konumundadır. Ukrayna-Rusya savaşı da binlerce Ukraynalı göçmenin Batı ülkelerine sığınmasına yol açmıştır. Son aylarda Ortadoğu da yaşanan savaş ve siyasi olaylar bölgede mülteci sorununu içinden çıkılmaz bir hale getirmiştir. Bu olaylarda Türkiye'nin nispeten huzurlu olması da göçü hızlandırmaktadır.

Görüldüğü gibi, göçmen sorunu önemli bir sorundur ve giderek büyüyecek gibi görülmektedir. Avrupa Birliği de bu konuda önemli bir adım atmıştır. Bu adımın bugüne kadar geciktirilmesi de başka bir sorundur. Brüksel'de toplanan Avrupa Parlamentosu, 11 Nisan 2024 tarihinde, AB'nin düzensiz göçle ilgili tartışmalı Göç ve İltica Anlaşmasını oylamıştır. Savaş ve zulümden kaçan insanları korumak amacıyla önemli bir adım atılmıştır. Bazı aktivistlerin aleyhte oy vermesine rağmen, uluslararası insan hakları kuruluşları bu anlaşmayı olumlu bulmuşlardır. Ancak mücbir sebep durumunda üye ülkelere muafiyet sağlanmasının, mülteci hukuku ve uluslararası insan hakları konusunda yükümlülüklerin ihlal edilebileceği konusunda risk taşıdığını da ifade etmektedirler. Bu risklere rağmen, bu anlaşma göçlerin düzenli bir şekilde yönetilmesini sağlayacak, insanları ve sınırları korumaya yardımcı olacaktır. Avrupa Birliğinin 2024 yılında bu anlaşmayı imzalaması, bu konuda ne kadar geç kalındığını göstermektedir. Düzenli göç alan ABD, Kanada ve Avustralya gibi ülkelerde göçmenlerle ve iltica ile ilgili ciddi hukuki önlemler olmasına karşılık, özellikle Türkiye gibi yoğun göçmen istilası olan ülkelerde ciddi bir çalışma yoktur. Devletin acilen bu düzenli ve düzensiz göçmenlerle ilgili hukuki yaptırımlar içeren kararlar alması zorunludur.

Göçler sonucu ortaya çıkan sorunların uluslararası işbirliği ve devlet dışı aktörlerin bir bölümü güvenli, düzenli ve kurallı bir göç olayına erişebilmek için mutlaka birlikte hareket etmeleri gerekmektedir. Birleşmiş milletler Mülteciler Yüksek Komiserliğinin verilerine göre dünya üzerindeki mülteci sayısı rekor düzeye ulaşmıştır. Gazze, Sudan, Myanmar, Kongo, Suriye gibi. Ancak bu soruna maalesef müreffeh ülkeler duyarsız kalırken düşük ve orta gelirli ülkeler çok fazla mülteci sorunu ile karşı karşıya kalmaktadır. Avrupa Birliği ülkeleri ise mülteci kabul etmek yerine bizim gibi ülkelere çok düşük göçmen yardımı yaparak sorunları çözmekten kaçınmaktadırlar.

Kaynakça

- Abadan-Unat, N. (1964). *Batı Almanya'daki Türk işçileri ve sorunları*. Devlet Planlama Teşkilatı Yayınları, Ankara.
- Avrupa Birliği (2024). *Migration and Home Affairs*. https://home-affairs.ec.europa.eu/index_en
- Briggs, V. M. (2003). *Mass immigration and the national interest: Policy directions for the new century* (3rd ed.). M.E. Sharpe.
- Carens, J. H. (1987). Aliens and citizens: the case for open borders. *The Review of Politics*, **49**(2), 251-273.
- Chang, H. F. (1997). Liberalized immigration as free trade: Economic welfare and the optimal immigration policy. *University of Pennsylvania Law Review*, **145**(5), 1147-1244.
- DESA (2109). *World Population 2019*. Birleşmiş Milletler Yayını, New York.
- DESA (2020). *International Migration 2020*. Birleşmiş Milletler Yayını, New York.
- Global Migration Data Portal (2017). *Global Migration Data*. <https://www.migrationdataportal.org/>.
- Kelley, N., & Trebilcock, M. J. (1998). *The making of the mosaic: A History of Canadian Immigration Policy*. University of Toronto Press.
- Skeldon, R. (2018). *International migration, internal migration, mobility and urbanization: Towards more integrated approaches*. United Nations.
- Trebilcock, M. J. (2003). The law and economics of immigration policy. *American Law and Economics Review*, **5**(2), 271-317.
- Tarhan, M. (2022). BM Mülteciler Yüksek Komiseri Grandi: Umarım Avrupalıların gözleri bu trajediyle açılır. <https://www.aa.com.tr/tr/gundem/bm-multeciler-yuksek-komiseri-grandi-umarim-avrupalilarin-gozleri-bu-trajediyle-acilir/2535475>
- Schuck, P. (2018). *Citizens, Strangers, and In-betweens: Essays on Immigration and Citizenship*. Routledge.
- Edmonston, B., & Smith, J. P. (Eds.). (1997). *The New Americans: Economic, Demographic, and Fiscal Effects of Immigration*. National Academies Press.
- Trebilcock, M. J. (2003). The law and economics of immigration policy. *American Law and Economics Review*, **5**(2), 271-317.
- Uluslararası Göç Örgütü (2022). *World Migration Report 2022*. Uluslararası Göç Örgütü Yayını, Cenevre. <https://publications.iom.int/books/world-migration-report-2022>.
- Uluslararası Göç Örgütü (2024). *Displacement Tracking Matrix*. <https://dtm.iom.int/>
- United Nations High Commissioner UNHCR (2010). *Global Trends*. <https://www.unhcr.org/sites/default/files/legacy-pdf/4dfa11499.pdf>
- World Bank (2022). *World Bank Open Data*. <https://data.worldbank.org/>
- Yılmazcan, D. (2023). İklim Politikaları ve Uluslararası Hukuk. In *International Congress on Eurasian Economies 2023* (p. 28).

İhracata Dayalı Büyüme Hipotezi Kırgızistan'da Geçerli mi? Fourier, Toda-Yamamoto Nedensellik Testinden Ampirik Kanıtlar

Özet

Bu çalışma, Kırgızistan ekonomisinde ihracata dayalı büyüme hipotezinin geçerliliğini değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Bu amaçla, 1992'den 2022'ye kadar olan dönemde Kırgızistan'ın yıllık GSYH, ihracat ve ithalat verileri kullanılarak bir analiz gerçekleştirilmiştir. Değişkenler arasındaki temel nedensellik ilişkilerini incelemek için Fourier Toda-Yamamoto (FTY) nedensellik yaklaşımı kullanılmıştır. FTY sonuçları, Kırgızistan'da ihracattan ithalata ve GSYH'den ihracata doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi olduğunu göstermektedir. Bu bulgular, Kırgızistan ekonomisinde ihracata dayalı büyüme hipotezinin geçersiz olduğunu ve ihracata dayalı ekonomik büyüme hipotezinin geçerli olduğunu göstermektedir. Sonuçlar, Kırgızistan'da ekonomik büyümenin ihracatı, ihracatın da ithalatı teşvik ettiği anlamına gelmektedir.

Is The Export-Led Growth Hypothesis Valid in Kyrgyzstan? Empirical Evidence from the Fourier, Toda-Yamamoto Causality Test

Abstract

The present study aims to assess the validity of the export-led growth hypothesis within the Kyrgyzstan economy. To this end, an analysis is conducted utilizing annual GDP, export, and import data from Kyrgyzstan during the period spanning from 1992 to 2022. The Fourier Toda-Yamamoto (FTY) causality approach is employed to examine the underlying causality relationships between the variables. The FTY results indicate a unidirectional causality relationship from exports to imports and from GDP to exports in Kyrgyzstan. These findings suggest that the export-led growth hypothesis is invalid in the Kyrgyz economy and that the export-led economic growth hypothesis is valid. The results imply that economic growth encourages exports and exports encourage imports in Kyrgyzstan.

Prof. Dr. Erkan Tokucu (Kafkas University, Kars, Türkiye)

ORCID: 0000-0002-9307-7589 **E-mail:** erkan.tokucu@gmail.com

Mr. Cahit Durmuş (Radio and Television Supreme Council, Ankara, Türkiye)

ORCID: 0000-0002-8757-786X **E-mail:** cahitdurmus@yahoo.com

Asst. Prof. Dr. Samet Topal (Kafkas University, Kars, Türkiye)

ORCID: 0000-0003-2986-3697 **E-mail:** asttopal@gmail.com

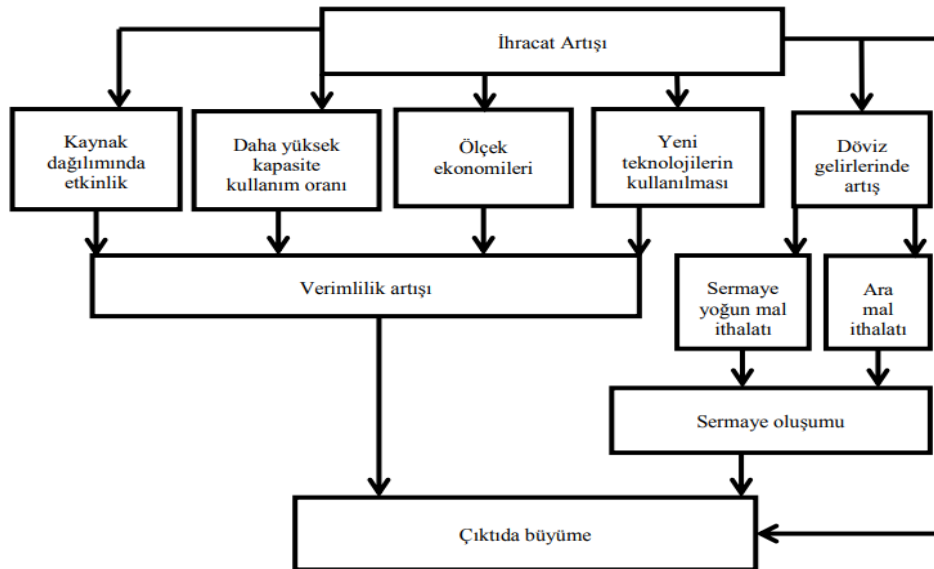
1 Giriş

Günümüzde çoğu ülke, Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (GSYH) artışları yoluyla yaşam kalitelerini yükseltmeye odaklanmaktadır. GSYH'deki artışlar bir ülkenin ekonomik büyümesini yansıtır. Birçok araştırmacı, ihracatın teşvik edilmesinin mi daha yüksek ekonomik büyümeye yol açtığını yoksa ekonomik büyümenin mi ihracatı teşvik ettiğini yanıtlamaya çalışmıştır. İhracata destekli büyüme hipotezinin (İDBH) savunucuları, ihracat sübvansiyonları ve devalüasyon yoluyla ihracatın teşvik edilmesinin ekonomik büyümeye yol açtığını ileri sürmektedir. Bu görüşe karşı çıkan diğer bazı iktisatçılar ise daha yüksek ekonomik büyümenin ihracatta bir artışa yol açtığını ve ihracattaki artışın ise daha yüksek bir büyümeye yol açtığını ileri sürmektedir; bu görüşü savunanlara göre daha yüksek büyüme oranı verimlilik artışına yol açmakta, bu da ihracatta büyümeye neden olmaktadır. Bu iki farklı görüşten dolayı, gelişmekte olan pek çok ülke, ihracatı teşvik edici politikalara mı yoksa doğrudan büyümeyi teşvik eden politikalara mı odaklanmaları gerektiği konusunda bir ikileme karşı karşıya kalmaktadır (Ronit ve Divya, 2014).

İhracat destekli büyüme hipotezinin (İDBH) temel dayanağı, ihracat artışlarının ülkelerin ekonomik büyümelerine neden olduğudur. Temelleri klasik iktisatçılara dayanan bu görüş, ihracat artışının daha iyi kaynak tahsisine yol açtığını, teknolojik gelişme, sermaye oluşumu ve istihdam artışı yoluyla ölçek ekonomileri ve üretim verimliliği oluşturduğunu varsaymaktadır (Shirazi ve Manap, 2005). Aynı zamanda ihracatın teşvik edilmesiyle GSYH artışı ve bu vasıta ile ülke vatandaşlarının refahının artışı gerçekleşecektir. Ancak yukarıda kısaca bahsedildiği üzere, bu noktada uzlaşmanın olmadığı, ihracatın teşvik edilmesinin mi daha yüksek ekonomik büyümeyi sağlayacağı yoksa ekonomik büyümenin mi ihracatı teşvik edeceği üzerine farklı görüşler söz konusudur (Mishra, 2011). Dışa açık bir ekonomide ihracat ve ekonomik büyüme arasındaki nedensellik ilişkisi dört farklı şekilde kurgulanabilir. Birinci kurgu, ihracat destekli büyüme hipotezidir. İkinci kurgu büyüme çekişli ihracat olarak adlandırılan durumdur ki burada ekonomik büyümeden ihracata doğru bir nedensellik ilişkisi söz konusudur. Üçüncü kurgu ekonomik büyüme ve ihracat arasında iki yönlü bir nedensellik ilişkisinin bulunduğu durumdur. Dördüncü kurgu ise iktisadi büyüme ve ihracat arasında bir nedensellik ilişkisinin olmadığı durumdur (Taştan, 2010).

İhracat destekli büyüme hipotezi iç talepleri yetersiz olan ülkeler için önemlidir çünkü bu ülkeler ihracata yönelik üretimlerini artırarak pozitif ölçek ekonomilerinden yaralanacak ve dış talebi bu şekilde karşılayacaktır. İhracata yönelik olarak uluslararası pazarlara açılmak aynı zamanda rekabet avantajının elde edilmesini de sağlayacaktır. Bu durumda özellikle gelişmekte olan ülkelerde önemli bir problem olan döviz açığının bu şekilde giderilebilmesine katkı sağlayacaktır (Yardımcıoğlu ve Gülmez, 2013).

İhracat artışının ekonomik büyümenin motoru olması çeşitli kanallarla gerçekleşmektedir. Bu durum Şekil 1'de verilmiştir.

Şekil 1: İhracat Aktarım Mekanizması **Kaynak:** Küçükaksoy vd.. 2015: 694.

Bu çalışmada Kırgızistan ekonomisinde 1992-2022 döneminde ihracat ve ekonomik büyüme arasındaki nedensellik ilişkisi incelenmiştir. Çalışma dört bölümden oluşmaktadır. İlk bölüm giriş bölümüdür. İkinci bölümde Kırgızistan ekonomisinin genel görünümü incelenmektedir. Üçüncü bölümde İHDB hipotezine dair literatür incelemesi yapılmakta ve dördüncü bölümde çalışmada kullanılan veri seti ve yöntem verilerle ampirik bulgular değerlendirilmektedir. Sonuç ve öneriler kısmında çalışmanın analiz sonuçları tartışılacak ve çalışmanın genel bir değerlendirilmesi yapılacaktır.

2 Kırgızistan Ekonomisinin Genel Görünümü

Sovyetler Birliğinin dağılması ile birlikte 30 Ağustos 1991 yılında bağımsızlığını kazanan Kırgızistan, diğer bağımsız Türk Cumhuriyetlerinden farklı bir görünüme sahiptir. Kırgızistan zengin enerji kaynaklarına sahip olmaması, daha demokratik yapısı ve pazar ekonomisine doğru attığı hızlı adımlarla diğer bağımsız Türk Cumhuriyetlerinden ayrılmaktadır. Bağımsızlık sonrası Kırgızistan için “Orta Asya’nın İsviçre’si” olabileceği yorumları yapılmış fakat iç istikrarsızlık nedeniyle bu beklentiler gerçekleştirilememiştir (Kasım, 2011).

Sovyet sistemine entegre olmuş ekonomisini yeniden yapılandırma zorluğu ve zorunluluğuyla karşı karşıya kalan Kırgızistan, bağımsızlığının ilk yıllarında önemli ekonomik sorunlar yaşamıştır. Günümüzde Kırgızistan ekonomisi büyük ölçüde altın ihracatı, işçi dövizleri ve tarıma bağlıdır (DEİK, 2023). Tablo 1’de Kırgızistan’ın 2019-2022 dönemine ait makroekonomik göstergeleri verilmiştir. Tablodan da görüleceği üzere Kırgızistan ekonomisinde, 2020 yılında yaşanan pandeminin etkileri nedeniyle ekonomik göstergelerde önemli bozulmalar yaşanmıştır (Balcı ve Bulut, 2023: 137). Ancak 2021 yılında ve sonrasında tedarik zincirlerinin toparlanması, işçi dövizlerinin kısıtlamaların bitmesi ve yeniden artmaya başlaması ile sanayi sektörünün toparlanması büyümeyi destekleyerek büyüme oranlarının artmasına neden olmuş ve bu durum kişi başına gelire de yansımıştır (DEİK, 2023). 2020 yılı sonrasında ülke ekonomisinde küresel ekonomik durumdan kaynaklan enflasyon oranlarında artış gözlemlenmiştir (Balcı ve Bulut, 2023: 137). İşsizlik oranları ise aynı düzeyde kalmıştır.

Yıllar	Nüfus	GSYH (Milyon \$)	Büyüme (%)	Kişi Başı Milli Gelir (Dolar)	Enflasyon (%)	İşsizlik (%)
2019	6.456.200	9,4	4,6	1.452	1,1	4,3
2020	6.579.900	8,3	-7,1	1.257	6,3	4,6
2021	6.773.400	9,2	5,5	1.366	11,9	4,1
2022	6.974.900	11,5	6,3	1.655	13,9	4,0

Tablo 1. Kırgızistan’ın Makro Ekonomik Göstergeleri (2019-2022) **Kaynak:** Dünya Bankası, 2024

Liberal bir ekonomi ve ticaret politikası benimseyen Kırgızistan 1998 yılında Dünya Ticaret Örgütüne katılmış ve Orta Asya Cumhuriyetleri arasında bu üyeliği gerçekleştiren ilk ülke olmuştur (DEİK, 2011). Kırgızistan bağımsızlık sonrası ekonomi politikası olarak “dışa açık büyüme” stratejisini benimsemiştir. Buna bağlı olarak ülkenin ithalatı ihracatına göre hızlı bir artış göstererek ithalata bağımlılık gittikçe artmaya başlamıştır. Ülke sürekli dış ticaret açığı vermekte ve bu açıklar Rusya başta olmak üzere ülke dışındaki vatandaşların özel transferleriyle karşılanmaktadır (Ganiev ve Baigonushova, 2018: 18).

Kırgızistan’ın denize kıyısı olmaması ve ithalata bağımlılığı, eski Sovyetler Birliği ülkeleri dışında ticaret ilişkilerini geliştirmesinde önemli bir engel teşkil etmiştir (DEİK, 2023). İthalata bağımlı olması nedeniyle çoğunlukla dış ticaret açığı veren Kırgızistan’ın dış ticaret verileri Tablo 2’de verilmiştir.

Yıllar	İhracat (X)	İthalat (M)	Denge (X-M)	Hacim (X+M)
2019	1.965	4.903	-2.938	6.868
2020	1.964	3.684	-1.720	5.648
2021	1.658	5.570	-3.912	7.228
2022	2.186	9.629	-7.443	11.815

Tablo 2. Kırgızistan’ın Dış Ticaretinin Gelişimi (2019-2022, Milyon dolar) **Kaynak:** Trade Map, 2024

Ülkenin dış ticaretine konu olan fasıllara bakıldığında ise ihracatta madencilik ve tarımsal ürünlerin ağırlıklı olduğu görülmektedir. Tabloda verilen ihracatta ilk beş fasıl toplam ihracatın %34’ünü oluşturmaktadır. İthalatta ise verilen ilk beş fasıl toplam ithalatın %43,4’ünü oluşturmaktadır.

İhracat			İthalat		
Fasıl	Değer	Pay	Fasıl	Değer	Pay
Mineral yakıtlar ve yağlar	194.644	8,9	Kazanlar, makinalar, mekanik cihazlar	1.125.710	11,7
Pamuk, pamuk ipliği ve pamuklu mensucat	169.933	7,8	Mineral yakıtlar ve yağlar	1.062.581	11,0
Metal cevherleri; cüruf ve kül	138.472	6,3	Kara taşıtları	734.419	7,6
Sebzeler	119.873	5,5	Örme eşya	717.232	7,4
Elektrikli makina ve cihazlar	119.400	5,5	Ayakkabılar vb. eşya	539.189	5,6

Tablo 3. Kırgızistan’ın Fasıllara Göre Dış Ticaretindeki İlk Beş Fasıl, 2022. **Kaynak:** Trade Map, 2024

Kırgızistan’ın dış ticaretteki en önemli partnerlerine bakıldığında ise Rusya ve Çin’in ağırlığı dikkat çekmektedir. Ülkenin toplam ihracatının %44,2’si Rusya’ya yapılırken, toplam ithalatta %42,3’lük pay ile Çin ilk sırada yer almaktadır. 2022 yılında ülkenin toplam ihracatının ve ithalatının neredeyse tamamı Tablo 4’te verilen ilk beş ülke tarafından gerçekleştirilmektedir. Dolayısıyla Kırgızistan dış ticaretinde belirli ülkelerin hakim olması ve

bu sebeple dış ticarete ülke yoğunlaşmasının olduğu söylenebilir. Tablodan da görüleceği üzere Kırgızistan'ın dış ticareti ağırlıklı olarak komşu ülkelerin dış ticaret performanslarına bağlıdır.

İhracat			İthalat		
Ülke	Değer	Pay	Ülke	Değer	Pay
Rusya	963.507	44,2	Çin	4.069.465	42,3
Kazakistan	438.149	20	Rusya	2.270.003	23,6
Özbekistan	236.627	10,8	Kazakistan	749.587	7,8
Türkiye	139.355	6,4	Türkiye	487.334	5,1
Birleşik Arap Emirlikleri	100.833	4,6	Özbekistan	362.608	3,8

Tablo 4. Kırgızistan'ın Dış Ticaretindeki İlk Beş Ülke, 2022. **Kaynak:** Trade Map, 2024

3 Literatür

Ekonomik büyümenin temel belirleyici faktörlerinden biri olarak ihracatın rolüne ilişkin tartışmalar yeni değildir; uluslararası ticaretin ekonomik büyümede önemli bir rol oynadığını ve uzmanlaşmadan ekonomik kazançlar elde edildiğini savunan Adam Smith ve David Ricardo'nun klasik ekonomi teorilerine kadar uzanmaktadır (Mishra, 2011).

İhracat ve ekonomik büyüme ilişkisi ile ilgili ampirik literatür incelendiğinde, çalışmaların büyük çoğunluğunda ihracatın ekonomik büyümenin nedeni olduğu dolayısıyla İDBH'nin geçerli olduğu görülmüştür. Daha az sayıdaki çalışmalarda ise bu ilişkinin geçerli olmadığı sonucuna varılmıştır. İlgili literatürde farklı ülke, farklı dönem ve farklı yöntemler uygulanmış ve bu durum sonuçların farklılaşmasına neden olmuştur. İDBH'ni test eden öncü çalışmanın Emery (1967) tarafından yapıldığı görülmüş ve çalışmadan elde edilen bulgular İDBH desteklemektedir. İDBH ile ilgili seçili ampirik literatür Tablo 5'te verilmiştir.

Yazar	Dönem	Ülke	Bulgu
Emery (1967)	1953-1963	50 Ülke	İhracata dayalı büyüme hipotezini desteklemektedir
Tyler (1981)	1960-1977	55 ülke	İhracata dayalı büyüme hipotezini desteklemektedir
Henriques ve Sadorsky (1996)	1870-1991	Kanada	İhracata dayalı büyüme hipotezini desteklemektedir
Ekanayake (1999)	1960-1997	8 Asya ülkesi	İhracata dayalı büyüme hipotezini desteklemektedir.
Shirazi ve Manap (2005)	1960-2003	5 Güney Asya Ülkesi	Sri Lanka ve Hindistan'da İhracata dayalı büyüme hipotezi geçerli değildir. Diğer ülkeleri için geçerlidir.
Hameed vd. (2005)	1973-2002	6 Güney Asya ülkesi	İhracata dayalı büyüme hipotezini desteklemektedir
Bilgin ve Shabaz (2009)	1987-2007	Türkiye	İhracata dayalı büyüme hipotezini desteklemektedir
Taştan (2010)	1985-2009	Türkiye	İthalata dayalı büyüme ve büyüme çekişli ihracat hipotezlerini desteklemektedir
Ağayev (2011)	1994-2008	12 SSCB Ülkesi	İhracata dayalı büyüme hipotezi geçerli değildir
Mishra (2011)	1970-2009	Hindistan	İhracata dayalı büyüme hipotezi geçerli değildir
Özcan ve Özçelebi (2013)	2005-2011	Türkiye	İhracata dayalı büyüme hipotezini desteklemektedir
Gül vd. (2013)	1994-2010	Türkiye ve 5 Türk Cumhuriyeti	İhracata dayalı büyüme hipotezini desteklemektedir
Yardımcıoğlu ve Gülmez (2013)	1995-2011	6 Türk Cumhuriyeti	İhracata dayalı büyüme hipotezini desteklemektedir
Ronit ve Divya (2014)	1969-2012	Hindistan	İhracata dayalı büyüme hipotezi geçerli değildir
Küçükaksoy vd. (2015)	2003-2015	Türkiye	İhracata dayalı büyüme hipotezini desteklemektedir
Yıldırım (2015)	1997-2013	Türkiye	İhracata dayalı büyüme hipotezi geçerli değildir
Ganiyev (2016)	Kırgızistan 2000-2014 Kazakistan 2002-2014	Kırgızistan ve Kazakistan	Kırgızistan'da ihracata dayalı büyüme hipotezini geçerlidir Kazakistan'da ithalata dayalı büyüme geçerlidir
Doğan (2021)	2000-2019	Kırgızistan	İhracata dayalı büyüme hipotezi geçerli değildir

Tablo 5. İhracat ve Büyüme İlişkisine Yönelik Ampirik Çalışmalar

Tablo 5'teki çalışmalara bakıldığında İDBH ile ilgili yapılan çalışmalarda genellikle hipotezin geçerli olduğu sonucuna varıldığı görülmektedir. Ancak her ne kadar bu hipotezi destekleyen çalışmalar çoğunlukta ise de ihracat-ekonomik büyüme bağlantısına dayanan İDBH'ni desteklemeyen çalışmalar da mevcuttur.

4 Veri, Yöntem ve Ampirik Bulgular

Çalışmada, Kırgızistan'da 1992-2022 dönemine ait yıllık veriler kullanılarak ihracat destekli büyümenin geçerli olup olmadığı test edilmiştir. Çalışmada bağımlı değişken olarak kullanılan ekonomik büyüme değişkeni Dünya Bankası (World Bank) veri tabanından, bağımsız değişken olarak kullanılan ihracat ve ithalat değişkenleri ise Trade Map veri tabanından alınmıştır.

Çalışmada tahmin edilen ekonometrik model 1 no'lu eşitlikte verilmiştir.

$$GDP_t = a_0 + a_1X_{it} + a_2M_{it} + u_{it} \quad (1)$$

GDP: Reel Gayri Safi Yurtiçi Hasıla

X: İhracat

M: İthalat

Çalışmada değişkenlerin ilişki seviyesini belirlemek için öncelikle klasik Augmented Dickey-Fuller (ADF) ve Fourier ADF birim kök testleri kullanılmıştır. Zaman serisi analizlerinde yapısal kırılmaların olması testin gücünü düşürmektedir. Bu sebepten yapısal kırılmaların modelde dikkate alınması için Enders ve Lee (2012) Fourier kırılmaları dikkate alan Fourier-ADF birim kök testini önermiştir (Küçükkaplan, 2023). Fourier ADF birim kök testinde, ADF birim kök testine Fourier fonksiyonları eklenerek olası yapısal kırılmaları dikkate alınır. ADF ve Fourier ADF birim kök testlerinin sonuçları aşağıdaki Tablo 2'de sunulmuştur. Fourier ADF birim kök testinin kullanılabilmesi için Fourier terimlerinin anlamlılığı test edilmelidir. Eğer bu terimler anlamlı ise Fourier ADF birim kök testi, anlamlı değilse ADF birim kök testi kullanılır (Enders ve Lee, 2012). ADF ve Fourier ADF birim kök testlerinin sonuçları Tablo 6'da verilmiştir.

Değişkenler	Fourier ADF		ADF	
	Seviye		Seviye	1.Fark
	F test	Test İstatistik	Test İstatistik	Test İstatistik
GDP	0.0337	-	-3.4244** (0.0179)	-
M	8.3520**	-1.7832 {5} [2]	-0.5754 (0.8613)	-4.1520*** (0.0031)
X	1.8911	-	-1.0221 (0.7317)	-9.7710*** (0.0000)

Not: *, %10, **, %5, *** %1. Parantez, ayraç ve köşeli parantez içindeki sayılar p-değerlerini, optimal gecikme uzunluğunu ve optimal frekansı göstermektedir. F testi ve Fourier ADF testi için %10, %5 ve %1 kritik değerler Enders ve Lee'den (2012) alınmıştır. Fourier ADF testi için gecikme uzunluğu AIC kriterine göre otomatik olarak belirlenmiştir.

Tablo 6. Birim kök testleri

Birim kök testleri sonuçlarına göre M değişkeni Fourier terimleri anlamlı iken GDP ve X değişkenleri anlamlı değildir. Bu sebepten M değişkeni için Fourier ADF, GDP ve X değişkenleri için ADF birim kök testi sonuçları dikkate alınmıştır. ADF sonuçlarına göre GDP değişkeni düzeyde durağan iken (I(0)), X değişkeni birinci farkta (I(1)) durağandır. Bu yüzden, değişkenler arasındaki farklı durağanlık ilişkisine izin veren Fourier Toda-Yamamoto (FTY) nedensellik testi kullanılmıştır.

Seriler arasındaki nedensellik ilişkisini tespit edebilmek için FTY nedensellik yaklaşımı kullanılmıştır. Toda ve Yamamoto (1995) çalışmasında VAR modeline dayalı bir nedensellik testi geliştirmiştir. Bu test, değişkenlerin seviye değerlerine uygulanan ve uzun vadeli bilgi kaybının önüne geçen bir testtir. Toda-Yamamoto (TY) nedensellik testi, optimal gecikme uzunluğunun (p + dmax) olduğu bir VAR modeli vasıtasıyla tahmin edilir. Burada, p = gecikme uzunluğunu ve dmax = değişkenlerin maksimum bütünleşme mertebelerini gösterir. TY testi, herhangi bir yapısal kırılmayı dikkate almamaktadır. Enders ve Jones (2016), yapısal kırılmanın dikkate alınmamasının, nedensellik testi bulgularında yanlış sonuçlar doğurabileceğini belirtmektedir. Buradan hareketle, Nazlıoğlu et al. (2016) TY nedensellik testine Fourier fonksiyonlarını ekleyerek, Fourier Toda-Yamamoto (FTY) nedensellik testini geliştirmişlerdir. FTY nedensellik testi, Fourier terimleri sayesinde ani ve yumuşak kırılmaları yakalamaktadır. Nazlıoğlu vd. (2016) çalışmasında 50 ile 100 gözlem aralığında tek frekanslı FTY'nin, kümülatif frekanslı FTY'ye göre daha güçlü sonuçlar ürettiğini belirtmiştir. VAR (p + dmax) gecikmeli tek frekanslı bir FTY modeli şu şekilde ifade edilebilir:

$$y_t = \alpha_0 + \delta_1 \sin\left(\frac{2nkt}{T}\right) + \delta_2 \cos\left(\frac{2nkt}{T}\right) + \beta_1 y_{t-1} + \dots + \beta_{(p+d \max)} y_{t-(p+d \max)} + \varepsilon_t \quad (2)$$

Burada, y_t X, M, GDP ve G'yi içeren bir vektördür. FTY yaklaşımında, nedenselliğin olmadığı boş hipotezi alternatif hipoteze karşı test edilir. Bu yaklaşımda p ve k değerleri AIC, SIC gibi bilgi kriterleri yardımıyla belirlenir. Kritik değerler bootstrap simülasyonları ile elde edilir. FTY sonuçları Tablo 7'de verilmiştir.

H ₀ Hipotezi	Optimal gecikme uzunluğu (p)	Optimal frekans (k)	W~asyp	Bootstrap p-değeri
X→M	2	2	20.9243***	0.0023
GDP→M	2	2	0.5673	0.7556
M→X	2	2	2.3964	0.3254
GDP→X	2	2	7.3274**	0.0470
M→G	2	2	4.6714	0.1329
X→G	2	2	2.6769	0.2878

Not: *,%10, **,%5, ***%1. Bootstrap p-değeri 10.000 simülasyon kullanılarak elde edilmiştir.

Tablo 7. FTY nedensellik sonuçları

FTY nedensellik sonuçlarına göre, Kırgızistan'da ihracattan (X) ithalata (M), GDP'den ise ihracata doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi elde edilmiştir. Dolayısıyla Kırgızistan'da ihracata dayalı büyüme hipotezinin geçerli olmadığı, bunun yerine büyüme çekişli ihracat hipotezinin geçerli olduğu görülmüştür. Bu sonuçlar Kırgızistan ekonomisinde ekonomik büyümenin ihracatı, ihracatın ise ithalatı teşvik ettiği anlamına gelmektedir.

5 Sonuç ve Öneriler

Sovyetler birliğinin dağılması sonrası bağımsızlığını kazanan Kırgızistan, bağımsızlık sonrası dışa açık büyüme stratejisi belirlemiş ancak siyasi ve ekonomik sorunlar nedeniyle başarılı bir ekonomik performans sergileyememiştir. Kırgızistan, Sovyetlerin dağılmasıyla birlikte, planlı ekonomiden serbest piyasa ekonomisine geçişte ciddi yapısal sorunlar yaşanmıştır. Sovyet döneminde merkezi planlama ekonomisinin bir parçası olan Kırgızistan, üretim ve ticaret ağlarının çökmesiyle dış ticaret bağımlılığına mahkûm olmuştur. Ülke sürekli dış açık vermektedir ve ülkenin dış ticareti komşu ülkelere bağlıdır. Bu durum, Kırgızistan ekonomisinin dış şoklara karşı hassasiyetini artırmaktadır. Bu çalışmada 1992-2022 döneminde Kırgızistan ekonomisinde ihracata dayalı büyüme hipotezinin geçerliliği test edilmiştir. Bu amaçla hipotezin sınanması için öncelikle değişkenlerin durağanlık özelliklerini test etmek amacıyla birim kök testleri (ADF ve Fourier ADF) uygulanmış ve kullanılan değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisini tespit edebilmek için Fourier Toda-Yamamoto (FTY) nedensellik testi kullanılmıştır.

Çalışmada elde edilen bulgulara göre Kırgızistan'da ihracata dayalı büyüme hipotezinin geçerli olmadığı, bunu yerine ekonomik büyümenin ihracatı olumlu etkilediği dolayısıyla büyüme destekli ihracat hipotezinin geçerli olduğu görülmüştür. Dolayısıyla Kırgızistan ekonomisinde yaşanan ekonomik büyüme ihracatı artırmaktadır. Bu sonuçların nedenleri olarak Kırgızistan'da ithalata bağlı üretim ve ihracat yapısının olması ve aynı zamanda ülkenin dış ticaret hacminin yeterli seviyede olmaması sayılabilir. Bu durum aynı zamanda ülkenin ihracat ve ithalat yapısının ve dış ticaret partnerlerinin sınırlı olması ile de açıklanabilir. Ülkede üretimin büyük ölçüde ithalata bağlı olduğu ve üretilen ürünlerin katma değeri düşük olan ürünler olması sebebiyle ihracata da bu görüntü yansımaktadır. Kırgızistan ekonomisinde ithalata bağımlılığı azaltan, yerel üretimi teşvik eden sanayi politikalarının benimsenmesi, dış ticaret ortaklarının çeşitlendirilmesi ve dış ticaret hacminin artırılması, teknolojik altyapının ve üretim kapasitelerinin güçlendirilmesinin ülke ekonomisini olumlu etkileyeceği söylenebilir.

Kaynakça

- Ağayev, S. (2011). İhracat ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: 12 Geçiş Ekonomisi Örneğinde Panel Eştleme Ve Panel Nedensellik Analizleri. *Ege Akademik Bakış*, **11**(2), 241-254.
- Balci, Ş., & Bulut, B. (2023). Avrasya Ekonomik Birliğinde Kırgızistan'ın Genel Durumu. *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi* **60**, 127-139.
- Bilgin, C. & Sahbaz, A. (2009). Türkiye'de Büyüme ve İhracat Arasındaki Nedensellik İlişkileri. *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, **8**(1), 177-198.
- DEİK (2011). Kırgızistan Ülke Bülteni. Ankara: DEİK
- DEİK (2023). Kırgızistan Bilgi Notu.
- Doğan, B. (2021). Kırgızistan'da Dış Ticaret ile Ekonomik Büyüme Arasındaki Nedensellik İlişkisi. *Kırgızistan Araştırmaları*, 91.
- Ekanayake, E. M. (1999). Exports and Economic Growth in Asian Developing Countries: Cointegration and Error-Correction Models. *Journal of Economic Development*, **24**(2), 43-56.
- Emery, R.F. (1967). The Relation of Exports and Economic Growth. *Kyklos*, **20**(4), 470-486
- Enders, W., & Lee, J. (2012). A unit root test using a Fourier series to approximate smooth breaks. *Oxford bulletin of Economics and Statistics*, **74**(4), 574-599.
- Ganiev, J., & Baigonushova, D. (2018). Kırgızistan'da Dış Açık Sorunu. *Reforma*, **1**(77), 18-26.

- Ganiyev, J. (2016). Kırgızistan ve Kazakistan'da Dış Ticaret, Döviz Kuru ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, **5**(3), 89-101.
- Gül, E., Kamacı, A., & Konya, S. (2013). Dış Ticaretin Büyüme Üzerine Etkileri: Türk Cumhuriyetleri ve Türkiye Örneği. *Akademik Bakış Dergisi*, **35**, 1-12.
- Hameed, A., Chaudhary, M. A., Khan, K. Y., & Hasan, L. (2005). The Growth Impact of Exports in South Asian Countries. *The Pakistan Development Review*, 901-919.
- Henriques, I., & Sadorsky, P. (1996). Export-Led Growth or Growth-Driven Exports? The Canadian Case. *Canadian Journal of Economics*, 540-555.
- Kasım, K. (2011). Türkiye-Kırgızistan İlişkileri: Beklentiler ve Gerçekler. <http://www.Analistdergisi.Com/Sayi/2011/09/Turkiye-Kirgizistan-Iliskileribeklentiler-Ve-Gercekler>
- Küçükaksoy, İ., Çiftçi, İ. & Özbek, R.İ. (2015). İhracata Dayalı Büyüme Hipotezi: Türkiye Uygulaması. *Çankırı Karatekin Üniversitesi İİBF Dergisi*, **5**(2), 691-720.
- Küçükkaplan, I., Kılıç, E., Pazarcı, S., Kar, A. (2023). G-8 Ülkelerinde Etkin Piyasa Hipotezinin Test Edilmesi: Fourier Kırılmalı Birim Kök Testlerinden Yeni Kanıtlar. *İktisat Politikası Araştırmaları Dergisi-Journal of Economic Policy Research*, **10**(1), 1-18
- Mishra, P. K. (2011). The dynamics of relationship between exports and economic growth in India. *International Journal of Economic Sciences and Applied Research*, **4**(2), 53-70.
- Özcan, B., & Özçelebi, O. (2013). İhracata Dayalı Büyüme Hipotezi Türkiye İçin Geçerli Mi? *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, **20**(1), 1-14.
- Ronit, M., & Divya, P. (2014). The Relationship Between the Growth of Exports and Growth of Gross Domestic Product of India. *International Journal of Business and Economics Research*, **3**(3), 135-139.
- Shirazi, N. S., & Manap, T. A. A. (2005). Export-Led Growth Hypothesis: Further Econometric Evidence from South Asia. *The Developing Economies*, **43**(4), 472-488.
- Taştan, H. (2010). Türkiye'de İhracat, İthalat ve Ekonomik Büyüme Arasındaki Nedensellik İlişkilerinin Spektral Analizi. *Ekonomi Bilimleri Dergisi*, **2**(1), 87-98.
- Trade Map (2024). *Trade Statistics for International Business Development*. https://www.trademap.org/Product_SelProductCountry.aspx?nvpm=1%7c%7c%7c%7c%7cTOTAL%7c%7c%7c2%7c1%7c1%7c1%7c1%7c1%7c1%7c1%7c1%7c1%7c1%7c1%7c1%7c1%7c1
- Tyler, W. G. (1981). Growth and Export Expansion in Developing Countries: Some Empirical Evidence. *Journal of Development Economics*, **9**(1), 121-130.
- Yardımcıoğlu, F. & Gülmez, A. (2013), Türk Cumhuriyetlerinde İhracat ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Panel Eşbütünleşme ve Panel Nedensellik Analizi, *Bilgi Ekonomisi ve Yönetimi Dergisi*, **8**(1), 145-161.
- Yıldırım, E. (2015). İhracata Dayalı Büyüme İllüzyon Mu? Simetrik ve Asimetrik Nedensellik Testlerinden Kanıtlar. *International Journal of Economic & Administrative Studies*, **8**(15).

Trends and Patterns of Accumulation of Non-Performing Loans in the Banking Sector of Uzbekistan

Abstract

This article provides a comprehensive overview of the banking sector in Uzbekistan, with a particular focus on the trend and patterns of non-performing loans (NPLs) accumulation. The data in the article offer insights into the share of NPLs in total loans across banks over several periods, underscoring the importance of assessing asset quality and risk management practices of banks in order to support policy decisions and investment strategies. The analysis reveals that banks generally exhibit a slightly higher ratio of NPLs to total loans compared to the pre-pandemic period, highlighting the fluctuation of NPL ratios over time, particularly during the pandemic. Furthermore, it provides a breakdown of NPL accumulation by sector, indicating the industrial sector as the largest contributor to NPLs, followed by the agricultural sector. Especially, the mean of quarterly NPL ratios for Uzbek banks from 2017 to 2023 is discussed, revealing an increase in the NPL ratios in 2021 as compared to the previous year. The data in the article describe the relationship between quarterly outstanding loans and NPLs for banks over the same period. The analysis particularly focuses on NPL accumulation trends and sector-specific contributions, which are of significant concern. The study's findings are of paramount importance for stakeholders, policymakers, and investors, as they offer crucial insights into the credit risk, asset quality, and performance of banks in Uzbekistan.

Özbekistan Bankacılık Sektöründe Takipteki Kredilerin Birikim Eğilimleri ve Modelleri

Özet

Bu makale, özellikle takipteki kredi birikiminin meyil ve şekillerine odaklanarak, Özbekistan'daki bankacılık sektörüne kapsamlı bir genel bakış sunmaktadır. Makaledeki veriler, çeşitli dönemlerde bankalar arasında takipteki kredilerin, toplam krediler içindeki payına ilişkin içgörüler sunarak politika kararlarını ve yatırım stratejilerini desteklemek için bankaların varlık kalitesini ve risk yönetimi uygulamalarını değerlendirmenin önemini altını çizmektedir. Analiz, bankalarda genel olarak pandemi öncesi döneme kıyasla takipteki kredilerin toplam kredilere oranının biraz daha yüksek olduğunu ortaya koymakta, ve özellikle pandemi sırasında takipteki kredi oranlarının zaman içindeki dalgalanmasına dikkat çekmektedir. Ayrıca makalede, takipteki kredi birikiminin sektörlere göre bir dağılımı sunulmakta, ve sanayi sektörünün takipteki kredilere en büyük katkıyı sağlayan sektör olduğu, bunu tarım sektörünün izlediği gösterilmektedir. Çalışmada özellikle, Özbek bankaları için 2017'den 2023'e kadar olan üç aylık takipteki kredi oranlarının ortalaması tartışılmakta, ve 2021'de bir önceki yıla göre takipteki kredi oranlarında bir artış olduğunu ortaya konmaktadır. Makaledeki veriler, aynı dönemde bankalar için üç aylık ödenmemiş krediler ile takipteki krediler arasındaki ilişkiyi açıklamaktadır. Analiz özellikle takipteki kredilerin birikme eğilimlerine ve sektöre özgü katkılara odaklanmaktadır. Çalışmanın bulgularının Özbekistan'daki bankaların kredi riski, varlık kalitesi ve performansı hakkında önemli bilgiler sunması dolayısıyla bu makale paydaşlar, politika yapıcılar ve yatırımcılar için büyük önem taşımaktadır.

Jonibek Rustamov (Banking and Finance Academy, Tashkent, Uzbekistan)

ORCID: 0009-0006-6361-5987 E-mail: paradise.enough.me@gmail.com

1 Introduction

The accumulation of non-performing loans (NPLs) in Uzbekistan has become a topic of increasing concern in recent years, as it has the potential to significantly impact the stability and growth of the country's financial sector as well as economic growth. As the banking sector is tightly connected with the impact of NPLs, it is crucial to examine the root causes, implications, and potential solutions to address this issue. It is important to develop a comprehensive analysis of the NPL accumulation in Uzbekistan, stressing the factors contributing to this accumulation and offering insights into the necessary steps to mitigate its adverse effects.

The study of non-performing loans (NPLs) is of importance in both academic research and practical policymaking within finance and economics. NPLs represent loans that have ceased to generate income for lenders due to default or delinquency in repayment by borrowers. Understanding the particulars surrounding NPLs is essential for several compelling reasons, each underscored by its implications for financial institutions, regulatory frameworks, and overall economic stability.

First and foremost, the analysis of NPLs provides invaluable insights into the health of financial institutions and the resilience of banking systems. As NPLs accumulate within a bank's portfolio, they erode profitability, weaken capital adequacy ratios, and strain liquidity positions. Moreover, NPLs serve as a crucial indicator of credit risk within economies. In addition, understanding the determinants and resolution mechanisms of NPLs is essential for designing effective policy responses to address distressed loan portfolios.

Overall, the study of non-performing loans is essential for comprehensively assessing financial stability, evaluating credit risk, understanding the macroeconomic implications of financial distress, and designing effective policy responses to mitigate systemic risks and promote economic resilience.

2 Literature Review

Empirical literature on the evidence of the effectiveness of NPL analysis and its reduction programs is still scarce, especially in Asia. Most of the researchers stress the NPL accumulation determinants in their research. Relying on existing literature, the broad categories that determine NPL accumulation are macroeconomic factors and micro-level bank-specific performance indicators. When many scholars like Marcucci and Quagliariello (2009), Mohaddes et al., (2017) studied only one category of determinants as macroeconomic factors or Berger and De Young 1997-bank specific factors, others Meeker and Gray (1987), Keeton and Morris (1987), Demirguc-Kunt (1989), Whalen (1991), Sinkey and Greenwalt (1991), Berg et al., (1992), Hughes, and Mester, (1993), Barr and Siems (1994), Resti (1995), DeYoung (1997), Berger and DeYoung (1997), Kwan and Eisenbeis (1997), Keeton (1999) tried to analyze both of them.

The earliest studies focused on the impact of NPL on bank performance. The studies of Demirguc-Kunt (1989), Whalen (1991), and Barr and Siems (1994) found a negative correlation between a high proportion of NPLs and bank efficiency in line with the findings of Kwan and Eisenbeis (1994) and Resti (1995). Furthermore, other scholars, Berg et al. (1992) and Hughes and Mester (1993), analyzed nonperforming loans, bank expenses, and efficiency using a parametric estimations approach.

In addition, Meeker and Gray (1987) concluded that banks performance as asset quality could be examined by the share of NPL, using weighted classification of risky loans. According to sector-specific analysis, Keeton and Morris (1987) found out that in the sectors of agriculture and energy, the accumulation of NPLs is higher than in other sectors. They also stated that the local economic environment, diversification of banks, the performance of borrowers, and the quality of credit management are also influential factors in NPL accumulation.

Sinkey and Greenwalt (1991) studied a number of NPL determinants, such as bank size, local economic conditions, and managerial decisions. Their results show that the larger the size of the bank, the lower the risk of loan default, and there is a positive correlation between strong economic conditions, managerial decisions, and a low NPL rate.

Furthermore, Berger and DeYoung (1997) studied the relationship between NPL and cost efficiency and found out the interrelation among bank interest rate, credit risk-taking, and operating efficiency similarly with the study by Kwan and Eisenbeis applying the Granger-causality method and a simultaneous equation framework technique correspondingly.

Since the 21st century, Salas and Saurina (2002) studied both macroeconomic and bank-specific indicators of NPL accumulation, using the generalized method of moments (GMM) to estimate the relationship of macroeconomic variables and bank-level indicators on the NPLs of commercial and savings banks in Spain from 1988 to 1997. They concluded that NPLs in commercial banks are more the result of the economic environment, whereas in savings banks, more NPLs accumulated due to bank-specific factors, as they have a historical diversity in their customer categories.

Also, Louzis et al. (2012) incorporated GMM in dynamic panel data in Greece's nine largest banks for the period 2003-2009 and derived leverage, management effectiveness (return on equity), and operating inefficiency as significant bank-specific factors, while domestic product (GDP) growth, unemployment, and real lending rates are the most explanatory external factors.

In addition, Klein (2013) added the research applying dynamic panel with difference GMM and system GMM in 135 banks in Central, Eastern, and Southeastern Europe during the period of 1998 to 2011. Their findings reveal that increasing leverage on bank-level NPLs leads to the loan growth rate.

Similarly, to previous studies, Ari et al. (2019) showed a positive correlation between a strong economy, good management, and better NPL management, using ordinary least squares (OLS) in combination with the selection method “post rigorous least absolute shrinkage and selection operator.”

To ensure the validity of GMM and OLS methods in studies, the robustness check should be performed, as this gives to release feasible results and make proper decisions. To check robustness for OLS, the following tests such as linearity, homoscedasticity, normality, and error independence using tests such as the Breusch-Pagan test for heteroscedasticity, the Durbin-Watson statistic for autocorrelation, and Q-Q plots for normality. Additionally, Variance Inflation Factors (VIF) have to be performed to check for multicollinearity. As for feasibility of GMM model, the Hansen J-test or Sargan test must be used to demonstrate that instruments are uncorrelated with the error term and appropriately predictive of endogenous variables.

Similarly, Bending et al. (2014) studied country-level data from 18 Economic and Monetary Union members, using a fixed-effects estimation with consideration of six insolvency variables, and concluded that the cost of insolvency and recovery of insolvency have a positive and negative relationship with the change in NPL, respectively.

Latest literature stressed the impact of Covid-19 on NPL accumulation. Ari et al. (2021) studied a new dataset on non-performing loans (NPLs) during banking crises since 1990, showing similarities in NPL buildup but significant variation in the pace of NPL resolution, with high and unresolved NPLs exacerbating post-crisis recessions, and a machine learning approach is used to identify pre-crisis predictors of NPL problems, which include weak macroeconomic, institutional, corporate, and banking sector conditions that illuminate post-COVID-19 NPL vulnerabilities.

Kryzanowski et al. (2022) investigated the impact of the COVID-19 pandemic on Chinese banks, finding that despite a decrease in total bank lending growth, non-performing loan (NPL) ratios significantly increased during the crisis, with banks possessing high-quality capital being more successful in controlling their NPL ratios, and the Big Five banks, state-owned banks, and domestic banks having lower NPL ratios compared to other banks.

The most recent studies examining non-performing loans elimination are seen in the studies of Candida Ferreira (2023) and Popova (2024). Candida Ferreira (2023) stated that bank profitability, efficiency and liquidity of bank are very essential to avoid bank crises and decrease high risk. Furthermore, setting proper regulations and having favorable market conditions ensures low the probability of high NPLs ratio. Countries which have not good economic conditions such as non-stationary real per capita GDP growth are more likely to face banking and financial problem related to NPLs. As for work of Papova (2024), who analyzed the link between COVID-19 and corporate loan portfolio quality among Russian banks, during the COVID-19 epidemic, Russian banks modified their credit policies so that they restricted to give high loans Her research results stated that in contrast to the reduced tax rate under the simplified taxation system for legal entities and individual entrepreneurs, as well as the exemption or significant reduction of the amount of property, transport, or land tax, the deferral of rent payments and the provision of grants, subsidies, and direct financial assistance for medium-sized enterprises had a greater positive impact on corporate loans issued.

3 Method

In our analysis, the trends in NPL ratios and across different sectors of the economy within the banking system of Uzbekistan over the time of the period 2017-2023 have been applied. Moreover, disaggregated analysis of NPLs in outstanding loans, NPLs share in total loans, and provisions for NPLs offers an understanding of the underlying drivers of loan defaults and formulates possible remedies

4 Results and Discussion

During the period of 2017-2023, examining the overall outstanding loans and NPL, it has been observed that there are quite similar trends at both the state-owned and commercial banks. Until the severe global shock of late 2019-COVID-19, the numbers for outstanding loans and NPL accumulation showed a steady increase of 162,086 and 4,504.5 billion soms and reached 221,933 and 5,021.2 billion soms in the 1st quarter of 2020. As Covid-19 impacted almost all economic activities negatively, especially the borrowing and repaying power of borrowers, NPL accumulation experienced a higher growth rate, reaching its ever peak compared to the growth in outstanding loans (peaking at 181,253 billion soms in the 3rd quarter of 2021). Finally, after a year, the NPL accumulation had started to recover and stabilized at around 15977 billion soms, while outstanding loans have been experiencing stable growth and reaching 471405 billion soms in the 4th quarter of 2023 (see Figure 1).

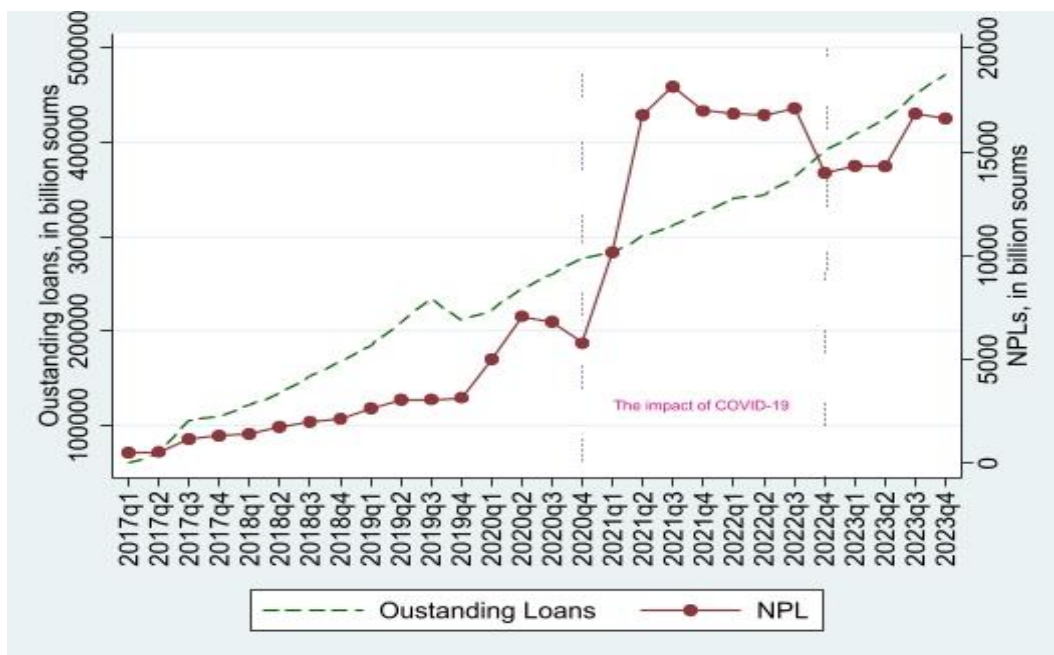

Figure 1. The amount of outstanding loans and NPL in the banking sector of Uzbekistan (in billion soums)

The numbers for NPL share in total outstanding loans have experienced the same trend. Before the consequences of the pandemic, the share of NPL was twice lower at around 1.2 and 2.1 percent, whereas in 2021, it peaked at 5.2 percent. Then, due to expansionary monetary and fiscal policies, this number started to recover and showed almost the same stable lower rate at 3.5 percent in recent years (see Figure 2).

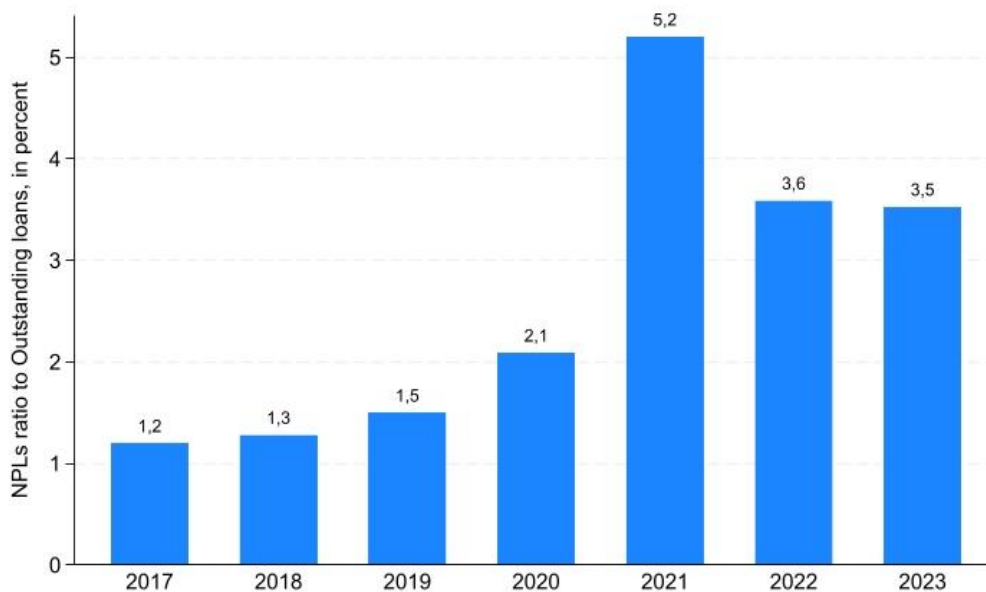

Figure 2. The share of NPL in total outstanding loans in the banking sector of Uzbekistan (in percentage)

Examining the share of NPL in risk-weighted assets, the trend is also the same. It has experienced a low rate until 2021 at around 1.5 percent (before the result of the pandemic shock). Eventually, the share of NPL in risk-weighted assets at all banks has stabilized at about twice the higher rates (2.9 percent) in the last 2 years before hitting its peak at 4.2 percent in 2021 (see Figure 3).

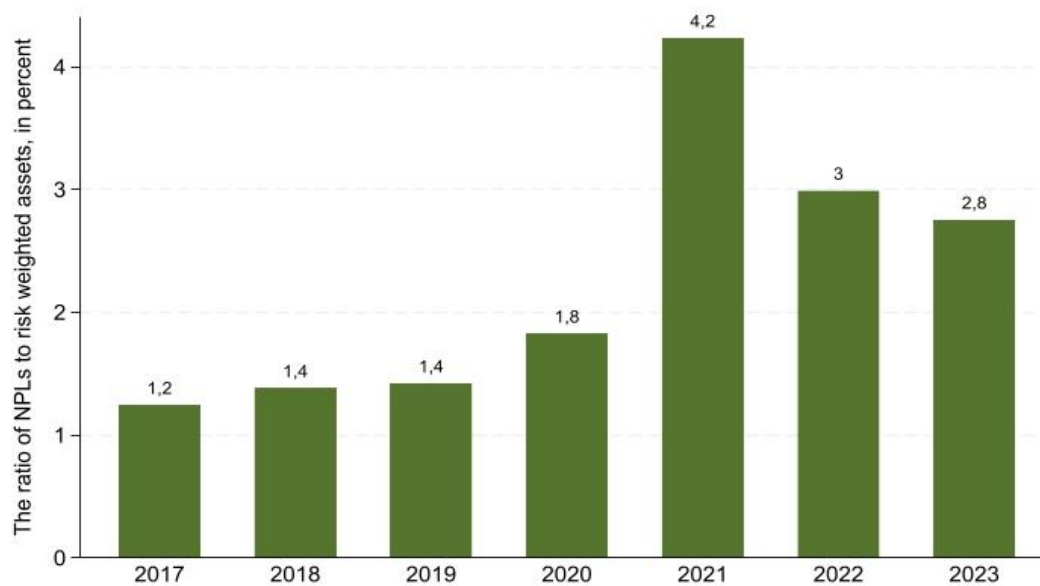

Figure 3. The share of NPL in risk weighted assets in the banking sector of Uzbekistan (in percentage)

To deal with the loss of loan defaults, specific provisions have to be developed. In Uzbekistan, the ratio of specific provisions to NPLs constitutes almost half of accumulated NPLs. Since the significant impact of Covid-19, during the last 3 consecutive years, the ratio had experienced a lower rate at around 40 percent (see Figure 4).

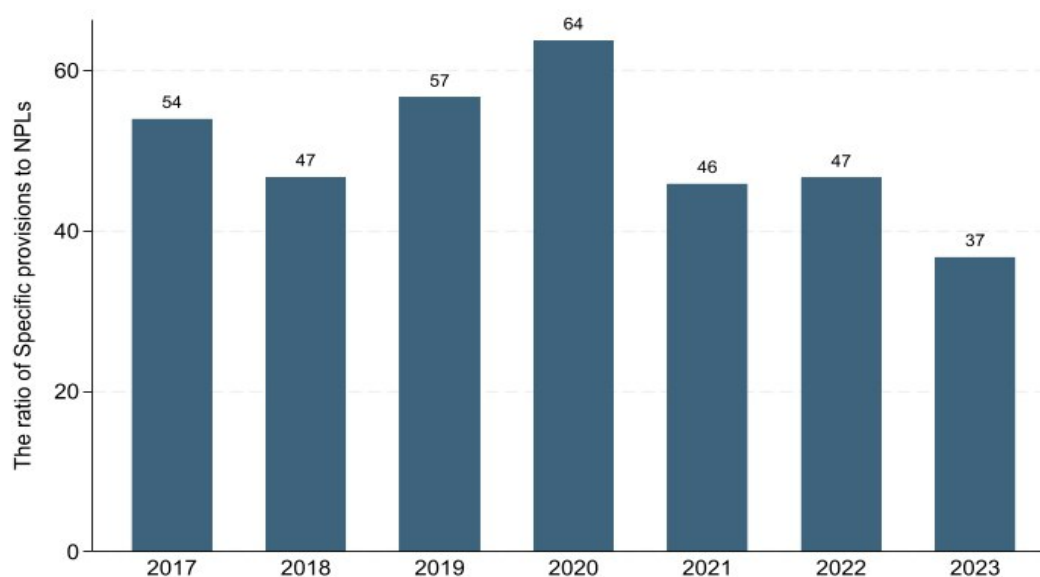

Figure 4. The share of specific provisions to NPLs in the banking sector of Uzbekistan (in percentage)

Throughout the preceding six-year period spanning from 2017 to 2023, the industrial sector emerged as the primary source of non-performing loan (NPL) accumulation in the banking sector of Uzbekistan. Following closely behind, the agricultural sector also made a notable contribution to NPLs. However, beginning in the first quarter of 2020, coinciding with the onset of the pandemic, there was an apparent uptick in the NPLs originating from various other sectors, including loans extended to individuals for trade and food-related activities, as well as construction. Notably, throughout the entire duration under examination, the transport and communication sector consistently exhibited the lowest proportion of NPL contributions.

5 Conclusion

It is important to take appropriate remedies to deal with non-performing loans because they can have a significant negative impact on the economy. Non-performing loans can lead to a decrease in the availability of credit, which can hinder economic growth and investment. Additionally, they can weaken the stability of financial institutions and the overall financial system. By addressing non-performing loans through appropriate remedies, such as

restructuring or liquidation, the negative effects on the economy can be minimized. This is particularly important for countries with small or medium-sized economies, as the cost of taking retaliatory actions against other countries' trade measures can be very high.

In the case of Uzbekistan, which is experiencing the restructuring of almost all spheres of the economy, it is very crucial to develop an NPL-minimizing set of programs and policies. As for recommendation to build NPL reduction programs at banking sector of Uzbekistan, number of complex remedies have to be implemented. To ensure the financial stability of the banking system, it is crucial to improve the quality of loan portfolios, effectively manage problem loans, and maintain moderate lending growth while leveraging technological solutions for risk assessment and attracting internationally experienced managers. Commercial banks must undergo a comprehensive transformation by adopting modern banking standards and advanced technologies to enhance the recovery of non-performing loans. Targeted actions, such as strengthening judicial and legal efforts, monitoring borrowers' financial health throughout the loan lifecycle, and strengthening the capacity of credit monitoring units, are essential to addressing problem loans. Engaging international consultants to manage the reduction of non-performing loans and train banking staff on global best practices will further support these efforts. Additionally, collaborating with international financial institutions and foreign investors to negotiate and finalize agreements is vital for lowering the share of non-performing loans and fostering long-term growth in the banking sector.

Finally, this is the study of analyzing the current state of NPLs' in the banking sector of Uzbekistan, their trend, and their nature; however, further study implementing econometric analysis of determining the elasticities of NPLs' determinants is in great need in order to propose more feasible policies and recommendations to lessen the burden of the NPLs accumulation. Our current research is working on these aspects and will be released to publish soon.

References

- Ari, A., Chen, S., & Ratnovski, L. (2021). The dynamics of non-performing loans during banking crises: A new database with post-COVID-19 implications. *Journal of Banking & Finance*, 133, 106140.
- Ari, M.A., Chen, S., & Ratnovski, M.L. (2019). *The dynamics of non-performing loans during banking crises: a new database*. International Monetary Fund. <https://www.imf.org/en/Publications/WP/Issues/2019/12/06/The-Dynamics-of-Non-Performing-Loans-during-Banking-Crises-A-New-Database-48839>
- Barr, R.S., & Siems, T. (1994). Predicting bank failure using DEA to quantify management quality. Federal Reserve Bank of Dallas, *Financial Industry Studies Working Paper* No. 1-94.
- Bending, T., Berndt, M., Betz, F., Brutscher, P., Nelvin, O., Revoltella, D., Slacik, T. & Wolski, M. (2014). *Unlocking lending in Europe*. Regional Studies and Roundtables. https://www.eib.org/attachments/efs/economic_report_unlocking_lending_in_europe_en.pdf
- Berg, S. A., Førsund, F. R., & Jansen, E. S. (1992). Malmquist indices of productivity growth during the deregulation of Norwegian banking, 1980-89. *The Scandinavian Journal of Economics*, 94, 211-228.
- Berger, A. N., & DeYoung, R. (1997). Problem loans and cost efficiency in commercial banks. *Journal of banking & finance*, 21(6), 849-870.
- Demirgüç-Kunt, A. (1989). Deposit-institution failures: a review of empirical literature. *Economic Review*, 25(4), 2-19.
- DeYoung, R. (1997). X-efficiency and management quality in national banks. *Journal of Financial Services Research*, 15(2).
- Hughes, J. P., & Mester, L. J. (1993). A quality and risk-adjusted cost function for banks: Evidence on the "too-big-to-fail" doctrine. *Journal of productivity analysis*, 4(3), 293-315.
- Keeton, W. R. (1999). Does faster loan growth lead to higher loan losses? *Economic review-Federal reserve bank of Kansas City*, 84(2), 57-75.
- Keeton, W. R., & Morris, C. S. (1987). Why do Banks' Loan Losses Differ? *Economic review*, 72(5), 3-21.
- Klein, N. (2013). Non-Performing Loans in CESEE: Determinants and Impact on Macroeconomic Performance. *IMF Working Paper* 13/72. <https://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/2013/wp1372.pdf>
- Kryzanowski, L., Liu, J., & Zhang, J. (2023). Effect of COVID-19 on non-performing loans in China. *Finance Research Letters*, 52, 103372.
- Kwan, S., & Eisenbeis, R. A. (1997). Bank risk, capitalization, and operating efficiency. *Journal of Financial Services Research*, 12(2), 117-131.

- Louzis, D.P., Vouldis, A.T., & Metaxas, V.L. (2012). Macroeconomic and bank-specific determinants of non-performing loans in Greece: A comparative study of mortgage, business and consumer loan portfolios. *Journal of Banking & Finance*, **36**(4), 1012-1027.
- Marcucci, J., & Quagliariello, M. (2008). Is bank portfolio riskiness procyclical? Evidence from Italy using a vector autoregression. *Journal of International Financial Markets, Institutions and Money*, **18**(1), 46-63.
- Meeker, L.G., & Gray, L. (1987). A note on non-performing loans as an indicator of asset quality. *Journal of Banking & Finance*, **11**(1), 161-168.
- Mohaddes, K., Raissi, M., & Weber, A. (2017). Can Italy grow out of its NPL overhang? A panel threshold analysis. *Economics Letters*, **159**, 185-189. <https://www.imf.org/en/Publications/WP/Issues/2017/03/24/Can-Italy-Grow-Out-of-Its-NPL-Overhang-A-Panel-Threshold-Analysis-44761>
- Resti, A. (1996). *Linear programming and econometric methods for bank efficiency evaluation: An empirical comparison based on a panel of Italian banks* (pp. 111-139). Physica-Verlag HD.
- Salas, V., & Saurina, J. (2002). Credit risk in two institutional regimes: Spanish commercial and savings banks. *Journal of Financial Services Research*, **22**(3), 203-224.
- Sinkey Jr, J. F., & Greenawalt, M. B. (1991). Loan-loss experience and risk-taking behavior at large commercial banks. *Journal of Financial Services Research*, **5**(1), 43-59.
- Whalen, G. (1991). A proportional hazards model of bank failure: an examination of its usefulness as an early warning tool. *Economic Review*, **27**(1), 21-31.

Finansal Gelişme ve Finansal Küreselleşmenin Finansal Piyasalara Etkileri: Türkiye Örneği

Özet

Hisse senedi fiyatları üzerinde çok sayıda faktör etkili olmaktadır. Sınırların ortadan kalktığı ve ekonomilerin iç içe geçtiği küreselleşen sermaye piyasaları çağında, kalkınma ve küreselleşme, hisse senedi fiyatlarının ve finansal getirilerin şekillenmesinde önemli unsurlar olarak ortaya çıkmıştır. 1980 yılında Türkiye'de alınan kararlarla ithal ikamesine yönelik politikalarla vazgeçilerek liberalleşme ve küreselleşme çabalarına öncelik verilmesi bu bağlamda Türkiye'deki sermaye piyasası getirilerinin özellikle kalkınma ve küreselleşme bağlamında incelenmesi önemli bir girişimdir. Bu çalışmada, 1997-2021 dönemini kapsayan kapsamlı bir ekonometrik analiz ile İMKB Tüm Hisseler Kapanış Fiyatları, Finansal Gelişmişlik Endeksi ve Finansal Küreselleşme Endeksi arasındaki ilişki incelenmiştir. Çalışmada, birinci farklarında durağan hale gelen değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişkiyi değerlendiren bir metodoloji olan Johansen Eşbütünleşme Testi kullanılmış ve araştırma hipotezi "Türkiye'de hisse senedi fiyatları küreselleşme ve kalkınmadan etkilenmektedir" şeklinde oluşturulmuştur. Bu çalışmanın bulguları, bağımlı değişken olan İMKB Tüm Hisse Senetleri Kapanış Fiyatları ile bağımsız değişkenler olan Finansal Küreselleşme ve Finansal Gelişme Endeksleri arasında bir eşbütünleşme ilişkisi olmadığını ortaya koymuştur. Bununla birlikte, Finansal Gelişme Endeksi ve İMKB Tüm Hisse Senetleri Kapanış Fiyatlarından Finansal Küreselleşme Endeksine doğru uzun dönemli bir nedensellik tespit edilmiştir.

Effects of Financial Development and Financial Globalization on Stock Market Prices: The Case of Türkiye

Abstract

A multitude of factors exert influence on stock prices. In this era of globalized capital markets, characterized by the absence of borders and the interpenetration of economies, development and globalization have emerged as pivotal elements in shaping stock prices and financial returns. Noteworthy is the decision made in 1980 in Turkey, wherein policies aimed at import substitution were relinquished, and efforts toward liberalization and globalization were prioritized. In this context, a crucial undertaking entails the examination of capital market returns within Turkey, particularly in the context of development and globalization. This study utilizes a comprehensive econometric analysis, encompassing the period from 1997 to 2021, in order to examine the relationship between the ISE All Shares Closing Prices, Financial Development Index, and Financial Globalization Index. The study employs the Johansen Cointegration Test, a methodology that assesses the long-term relationship between variables that become stationary at the first difference. The research hypothesis posits that stock prices in Türkiye are influenced by globalization and development. The findings of this study did not reveal a cointegration relationship between the dependent variable, ISE All Shares Closing Prices, and the independent variables, Financial Globalization and Financial Development Indices. However, a long-term causality was identified from the Financial Development Index and ISE All Shares Closing Prices to the Financial Globalization Index.

Ferhat Kaya (Istanbul Beykent University, Istanbul, Türkiye)

ORCID: 0000-0001-5029-6514 E-mail: ferhatkaya@beykent.edu.tr

1 Giriş

İkinci Dünya savaşı resmi olarak sona ermeden önce, savaşın galibi devletlerin (özellikle ABD ve İngiltere) öncülüğünde uluslararası ticaret ve refahı sağlamak gayesiyle Uluslararası Para Fonu (International Monetary Fund-IMF), Dünya Bankası (World Bank) ve sonrasında Dünya Ticaret Örgütü (World Trade Organization-WTO) olarak bilinen uluslararası finansal kuruluşlar kurulmuştur. Bu uluslararası finansal kuruluşlar dünyanın küreselleşmesinin önünü açmışlardır (Mishkin, 2007).

1980'li yıllarda küreselleşen dünyada artan rekabet koşulları hükümetlerin liberal ekonomilere dönüşmelerinde büyük rol oynamıştır. Ülkelerin küreselleşmeye yönelik adımları ekonomik kalkınma yolunda atılmış ve sermaye akışlarına engel oluşturan uygulamalar terkedilmiştir (Aydın vd., 2014).

1980 sonrası dönemde küreselleşmenin hız kazanması ile Türkiye de küresel dünya sistemine ayak uydurabilmek amacıyla liberal politikalara adım atmıştır. 24 Ocak 1980 tarihinde Türkiye'nin ekonomi politikasının yönelimi büyük bir değişim geçirmiştir. Ekonominin yönü ithal ikameci politikalardan ihracat teşvikine yönelik dışa dönük politikalara çevrilmiştir (Saraçoğlu, 1987).

Uluslararası yatırım çekebilmek için küreselleşme çabalarının yanında gelişmiş piyasalara sahip olmak da önem arz etmektedir. Uluslararası yatırımcılar için cazip hale gelmek finansal piyasaların gelişmesindeki en önemli unsurların başında gelmektedir. Finansal piyasaların gelişmiş olması daha fazla yatırımcının dikkatini çekecek ve ülkeye doğru sermaye akımlarının gelmesini sağlayacaktır.

Bu bağlamda çalışma giriş bölümü dahil olmak üzere toplam dört bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde çalışmaya temel oluşturmak amacıyla giriş yapılmaktadır. İkinci bölümde, literatürde konuyla alakalı çalışmalara yer verilmektedir. Üçüncü bölümde çalışmada kullanılan veriler tanıtılmakta, çalışmanın ampirik bulgularına yer verilmekte ve değerlendirilmektedir. Son bölümde çalışmanın sonucu ve politika çıkarımları sunulmaktadır.

2 Literatür Araştırması

Finansal gelişmişlik ve finansal küreselleşme üzerine yapılmış birçok çalışma bulunmaktadır fakat bu çalışmaların hisse senedi piyasaları üzerine olanları oldukça azdır. Literatür araştırmasında sunulan çalışmalar, bu çalışmanın konusuyla direkt alakalı olmaları dolayısıyla sunulmuştur.

Topçu ve Öztekin (2021), yaptıkları çalışmada 1990-2017 yılları arasında Türkiye'de faaliyet gösteren farklı üç sektörden firmaların özkaynak ve aktif kârlılıklarıyla finansal gelişmişlik arasındaki ilişkiyi nedensellik analizi ile incelemişlerdir. Dumitrescu ve Hurlin (2012) nedensellik analizinin kullanıldığı çalışmada finansal gelişmişlik endeksinin firma performansını etkilediği sonucuna ulaşılmıştır.

Dellas ve Hess (2005) tarafından yapılan çalışmada 1980-1999 döneminde finansal gelişme ile hisse senedi getirileri arasındaki ilişki 49 ülke üzerinden incelenmiştir. Çalışmada kullanılan özel sektör kredileri (% GSYİH), ticari banka varlıkları (ticari banka varlıkları ile merkez bankası varlıklarının toplamına oranı), Likit yükümlülükler (% GSYİH), Sermaye Piyasalarının Değeri (% GSYİH), Borsa Devir Hızı bağımsız değişkenler olarak kullanılmıştır. Çalışmanın bulgularına göre, bankacılık sisteminin kalitesi arttıkça hisse senedi getirilerindeki volatilité azalmakta, ulusal ve uluslararası getiri hareketlerinin senkronizasyonu daha iyi sağlanmaktadır. Uluslararası senkronizasyonun artması hisse senedi piyasalarının likiditesini de artırmaktadır.

Esqueda vd. (2012) tarafından yapılan çalışma finansal küreselleşme ile hisse senedi getirilerinin riski arasındaki ilişkiyi incelemektedir. Finansal küreselleşmeyi temsil etmesi açısından finansal bütünleşme ve finansal açıklık verileri kullanılmaktadır. Çalışmanın bulgularına göre, finansal piyasaların bütünleşmesi arttıkça volatilitesi düşmektedir.

3 Bulgular

Çalışmanın bu bölümü, Borsa İstanbul Tüm Endeksi (XUTUM), finansal küreselleşme endeksi (KOFFIGI) ve finansal gelişim endeksi (FDI) arasında bir eşbütünleşme ve nedensellik olup olmadığının sınanmasına yönelik ekonometrik analiz ve bulgulardan oluşmaktadır. Analiz 1997-2021 dönemini kapsamaktadır. XUTUM bağımlı değişken, KOFFIGI ve FDI ise bağımsız değişkenler olmak üzere, ekonometrik analiz için kurulan denklem aşağıdaki şekildedir:

$$XUTUM_t = \beta_0 + \beta_1 KOFFIGI_t + \beta_2 FDI_t + \varepsilon_t$$

Kurulan modelin değişkenlerine ait kullanılan tarih aralığı ve kaynakları Tablo 1'de sunulmaktadır.

Değişken Kodu	Değişken Adı	Dönem	Kaynak
XUTUM	Bist Tüm Endeksi	1997-2021	LSEG
FDI	Finansal Gelişmişlik Endeksi	1997-2021	IMF
KOFFIGI	KOF Küreselleşme Endeksi	1997-2021	ETH Zürich KOF

Tablo 1. Değişkenler

XUTUM, Borsa İstanbul bünyesinde işlem gören bütün şirketlerden oluşan endekstir. 530 farklı şirketi bünyesinde barındıran endeks Aralık 1996 tarihinde faaliyete geçmiştir (Borsa İstanbul, 2024).

KOFFIGI, İsviçre KOF Ekonomik Araştırmalar Enstitüsü tarafından yayımlanmaktadır. 2002 yılında Axel Dreher tarafından literatüre kazandırılan endeks, 1970 yılından itibaren verilerine ulaşılabilen her ülke için yayımlanmaktadır. Endeks değerleri en düşük sınır olan 1'den başlar ve en yüksek sınır olan 100'e kadar çıkabilmektedir. Değer yükseldikçe ülkelerin küreselleşme seviyesinin arttığı şeklinde yorum yapılabilmektedir. Endeksin içinde birden fazla küreselleşme hesaplanırsa da bu çalışma için finansal küreselleşme endeksi kullanılacaktır. Finansal Küreselleşme Endeksi'nin hesaplanmasında kullanılan parametreler Tablo 2'de sunulmaktadır.

De facto/Fiili	Doğrudan Yabancı Yatırım
	Portföy Yatırımları
	Uluslararası Borç
	Uluslararası Rezerv
	Uluslararası Gelir Ödemeleri
De jure/Hukuki	Yatırım Kısıtlamaları
	Sermaye Hesabı Açıklığı
	Uluslararası Yatırım Sözleşmeleri

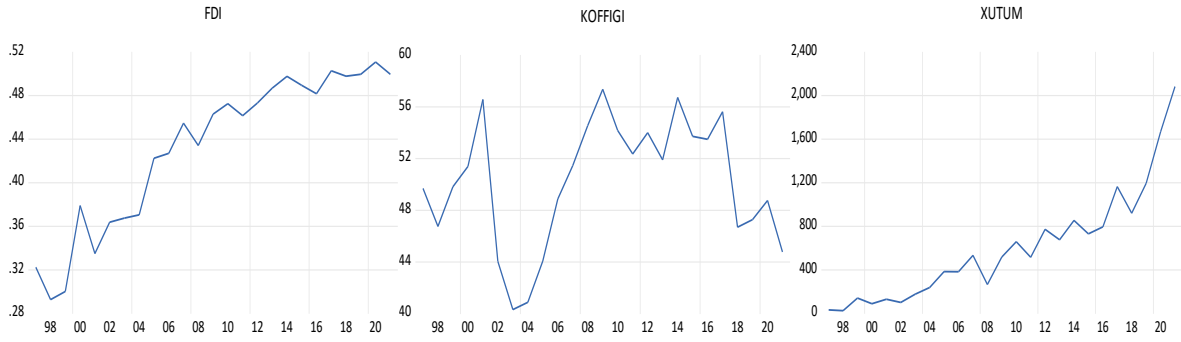
Tablo 2. Finansal Küreselleşme Endeksi Kaynak: ETH Zürich, 2024

FDI, IMF tarafından geliştirilmiş bir endeks olup 20 farklı alt bileşenden oluşmaktadır. Finansal Gelişmişlik Endeksi finansal kurumlar ve finansal piyasalar olmak üzere iki farklı alt boyuttan oluşmakta ve her bir alt boyut derinlik, erişim ve etkinlik olmak üzere üç farklı kategoride sınıflandırılmaktadır. Finansal Gelişmişlik Endeksi'nin hesaplanmasında kullanılan alt boyutlar Tablo 3'te sunulmaktadır.

Finansal Kurumlar	
Derinlik	Özel sektör kredileri (% GSYİH)
	Emeklilik fonu varlıkları (% GSYİH)
	Yatırım fonu varlıkları (%GSYİH)
	Sigorta primleri (% GSYİH)
Erişim	100.000 yetişkin başına banka şubesi sayısı
	100.000 yetişkin başına ATM sayısı
Etkinlik	Net faiz marjı
	Kredi-Mevduat faiz farkı
	Faiz dışı gelirlerin toplam gelirler içindeki payı
	Genel giderlerin toplam varlıklara oranı
	Aktif Karlılığı
Özkaynak karlılığı	
Finansal Piyasalar	
Derinlik	Borsa piyasa değeri (%GSYİH)
	İşlem gören hisse senetleri (%GSYİH)
	Devlet dış borçlanma araçları (%GSYİH)
	Finansal kurumların toplam borçlanma araçları (%GSYİH)
	Finans dışı kurumların toplam borçlanma araçları (%GSYİH)
Erişim	En büyük 10 şirketin dışındaki firmaların piyasa değerlerinin toplam piyasaya oranı
	Borç verenlerin toplam sayısı (yerli, yabancı, finansal ve finans dışı kurumlar)
Etkinlik	Borsa devir hızı (işlem gören hisse senetlerinin piyasa değerine oranı)

Tablo 3. Finansal Gelişmişlik Endeksi Kaynak: International Money Fund, 2024

Çalışmada kullanılan değişkenlerin 1997-2021 yılları arasındaki değişimi grafik halinde Şekil 1'de sunulmaktadır. İncelenen dönemde XUTUM ve FDI grafiklerinin yükseliş trendinde olduğu, KOFFIGI grafiğinin ise oldukça oynak bir eksenle hareket ettiği gözlemlenmektedir.

Şekil 1. FDI, KOFFIGI ve XUTUM Değişkenlerinin Grafiği

	XUTUM	FDI	KOFFIGI
Ortalama	602,2912	0,432242	50,21380
Medyan	518,3100	0,461560	51,39120
Maksimum	2083,580	0,510864	57,35841
Minimum	25,13000	0,292711	40,32169
Standart Sapma	516,4697	0,069875	4,886033
Skewness	1,198696	-0,693512	-0,426518
Kurtosis	4,181559	2,100888	2,229105
Jarque-Bera	7,441221	2,846082	1,377030
Olasılık	0,024219	0,240980	0,502322
Gözlem Sayısı	25	25	25

Tablo 4. Tanımlayıcı İstatistikler

Modelin değişkenlerine ait tanımlayıcı istatistikler Tablo 4'te sunulmaktadır. Değişkenlerin durağan olmadığı durumlarda yapılacak analizlerde bulgularda sapmalar yaşanabilmektedir. Ayrıca Eşbütünleşme analizi yapabilmek amacıyla değişkenlerin birinci farkları alındığında durağan hale gelmeleri gerekmektedir. Değişkenlerin durağanlıklarını sınamak amacıyla birim kök testlerinden Augmented Dickey Fuller (ADF) ve Phillips Perron (PP) birim kök testleri kullanılmıştır. Tablo 5'te birim kök sınamalarının sonuçlarına yer verilmektedir.

		XUTUM	FDI	KOFFIGI	Δ XUTUM	Δ FDI	Δ KOFFIGI
ADF	Sabit	(0,9999) [1]	(0,2678) [1]	(0,2349) [0]	(0,0003) *** [0]	(0,0000) *** [0]	-(0,0007) *** [0]
	Trend ve Sabit	(0,9581) [0]	(0,8231) [1]	(0,5642) [0]	(0,0003) *** [0]	(0,0000) *** [0]	(0,0035) *** [0]
Philips Perron	Sabit	(0,9999) [6]	(0,4653) [23]	(0,2111) [1]	(0,0003) *** [0]	(0,0000) *** [2]	(0,0007) *** [1]
	Trend ve Sabit	(0,9854) [1]	(0,3318) [0]	(0,5212) [1]	(0,0003) *** [2]	(0,0000) *** [20]	(0,0035) *** [1]

[] Gecikme uzunluğunu ve bant genişliğini, () olasılık değerlerini göstermektedir.

*, **, *** sırasıyla %10, 5 ve 1 aralıklarını belirtmektedir.

Tablo 5. Birim Kök Testi Bulguları

Birim kök sınaması gerçekleştirilen değişkenlerin düzeyde birim kök içerdikleri ve birinci farkları alındığında durağanlaştıkları Tablo 5'te görülmektedir. Bu sonuçlar neticesinde değişkenlerin kullanılacağı modelde eşbütünleşme analizi yapmak mümkün hale gelmektedir.

Eşbütünleşme analizinin yapılabilmesi için öncelikle gecikme uzunluğunun tespit edilebilmesi amacıyla VAR analizi uygulanmaktadır. VAR modeli ile belirlenen gecikme uzunluklarının tespitine ilişkin bulgular Tablo 6'da sunulmaktadır. Bütün göstergelerin gecikme uzunluğu olarak 2 gecikme belirledikleri gözlemlenmektedir.

Gecikme	LR	FPE	AIC	SC	HQ
0	NA	6488,339	17,29118	17,44039	17,32356
1	76,40157	173,2280	13,65411	14,25098	13,78365
2	31,40014*	46,25620*	12,26839*	13,31291*	12,49507*
3	9,334497	55,39222	12,27694	13,76911	12,60078
4	5,247119	98,59598	12,47819	14,41802	12,89918

Tablo 6. Gecikme Uzunluklarının Tespiti

Eşbütünleşme Sayısı	Özdeğer	İz İstatistiği	%5 Kritik Değer	Olasılık Değeri	Maksimum Özdeğer İstatistiği	%5 Kritik Değer	Olasılık Değeri
Hiç (0)	0,390487	19,84775	29,79707	0,4332	11,88229	21,13162	0,5593
En Çok 1	0,227708	7,965456	15,49471	0,4691	6,201414	14,26460	0,5875
En Çok 2	0,070865	1,764042	3,841465	0,1841	1,764042	3,841465	0,1841

Tablo 7. Johansen Eşbütünleşme Testi Bulguları

Değişkenler arasında uzun dönemli ilişkilerin varlığını tespit etmede uygulanan yöntemlerden birisi Johansen Eşbütünleşme Testidir. Kurulan model için tahmin edilen eşbütünleşme değerleri Tablo 7'de sunulmaktadır. Buna göre modelde eşbütünleşme denklemi bulunmamaktadır. XUTUM değişkeninin modelde kullanılan bağımsız değişkenlerle uzun dönemli ilişki içinde olduğunu ifade etmek mümkün değildir.

	XUTUM	FDI	KOFFIGI
XUTUM	-	0,9846 (-0,030984)	0,0018*** (12,62427)
FDI	0,5078 (1,355412)	-	0,0472** (6,104806)
KOFFIGI	0,2793 (2,550726)	0,3317 (2,206917)	-
ECT	0,2550 (5,331156)	0,6412 (2,519052)	0,0050*** (14,86158)

***, **, * sırasıyla %10, %5 ve %1 aralıklarını belirtmektedir.

Tablo 8. Uzun Dönemli Nedensellik Bulguları

Eşbütünleşme varlığı elde edilemediği için uzun dönemli nedensellik test edilmiştir. Uzun dönemli nedensellik bulguları Tablo 8'de sunulmaktadır ve sırasıyla olasılık değeri ve istatistik değerleri gösterilmektedir. FDI ve XUTUM yönünden KOFFIGI yönüne doğru uzun dönemli bir nedensellik ilişkisi bulunmaktadır. Bir başka ifadeyle, finansal gelişmişlik ve finansal piyasalarda meydana gelen fiyat değişimleri finansal küreselleşmenin yolunu açmaktadır.

4 Sonuç

Finansal varlıkların fiyatları yatırımcılar için önem arz etmekte ve finans literatürünün önemli bir kısmını temsil etmektedir. Finansal varlık fiyatlarına etki eden faktörlerin doğru bir şekilde belirlenebilmesi de fiyatların belirlenmesi noktasında yatırımcılara destek sunmaktadır. Gelişmiş finansal piyasalara sahip olmak ve küresel sermayeye erişim imkânı daha etkin piyasa sistemi sağlamaktadır.

Finansal gelişmişliğin artmasının yatırımcıda uyandıracığı güven duygusu ile borsa endeksinin seyrinde artış olması kaçınılmaz bir durum olarak ön plana çıkmaktadır. Finansal gelişmişlik seviyesinin artması sadece finansal yatırımların seviyesini artırmakla değil, aynı zamanda topyekûn ekonomiyi kalkındıracak bir gösterge olarak kullanılmakla ilişkilendirilebilir.

Finansal küreselleşmenin, yabancı yatırımcının kolaylıkla sermaye akışlarına konu olabilmesi sayesinde sermaye piyasalarını doğrudan etkileyebilmekte ve sermaye piyasalarından doğrudan etkilenebilmektedir. Küreselleşme ile birlikte uluslararası yatırımcıların tasarruflarına erişim imkânı bulunmaktadır. Küreselleşmenin avantajları yanında dezavantajları da bulunmaktadır. Az gelişmiş ülkeler için küreselleşmeden kaynaklı yaşanacak rekabete uyum sağlanamaması durumunda krizlerin ortaya çıkması kaçınılmaz olmaktadır.

Bu bağlamda Borsa İstanbul Endeksi fiyatları ile Finansal Küreselleşme ve Finansal Gelişmişlik Endeksleri arasındaki ilişki Johansen Eşbütünleşme Testi ile belirlenmeye çalışılmıştır. Analiz bulgularına göre, Borsa İstanbul Endeksinin fiyat oluşumunda Finansal Küreselleşme ve Finansal Gelişmişlik Endekslerinin uzun dönemli ilişki içinde olmadıkları gözlemlenmektedir. Buna karşın Borsa İstanbul Tüm Endeksinin fiyat seviyesi ile Finansal Gelişmişlik Endeksi yönünden Finansal Küreselleşme yönüne uzun dönemli nedensellik gözlemlenmektedir. Bir başka ifadeyle, Türkiye'de borsa endeksinin fiyat hareketleri ve finansal gelişmişlik seviyesinin finansal küreselleşmeyi etkilediği bulgusuna ulaşılmaktadır.

Küreselleşme ile borsa endeksleri arasındaki ilişkiyi veya gelişmişlikle borsa endeksleri arasındaki ilişkiyi inceleyen çok sayıda çalışmaya literatürde ulaşmak mümkündür. Küreselleşmeyi ve gelişmişliği bir arada kullanan çalışmaya ise rastlanamamıştır. Bu açıdan literatürde önemli olduğu düşünülen bir açığı kapatan çalışma, politika yapıcılar için istikrarlı finansal piyasaların sağlanmasının ve finansal gelişmişliği artıracak adımlar atmanın küreselleşmeyi ve ülkeye girecek sermaye akışlarını artıracakını savunmaktadır.

Kaynakça

- Aydın, N., Başar, M., & Coşkun, M. (2014). *Finansal Yönetim*. Detay Yayıncılık.
- Borsa İstanbul (2024). BIST TUM. <https://www.borsaistanbul.com/tr/endeks-detay/18/bist-tum>
- Dellas, H., & Hess, M. (2005). Financial Development and Stock Returns: A Cross-Country Analysis, *Journal of International Money and Finance*, **24**, 891-912.
- Dreher, A. (2006). Does Globalization Affect Growth? Evidence from a new Index of Globalization, *Applied Economics*, **38**(10), 1091-1110.
- Dumitrescu, E. I., & Hurlin, C. (2012). Testing for Granger non-causality in heterogeneous panels. *Economic Modelling*, **29**, 1450-1460.
- Esqueda, O. A., Assefa, T. A. & Mollick, A. V. (2012). Financial Globalization and Stock Market Risk. *Journal of International Financial Markets, Institutions & Money*, **22**, 87-102.
- Gygli, S., Haelg, F., Potrafke, N., & Sturm, J. E. (2019). The KOF Globalisation Index-revisited, *Review of International Organizations*, **14**(3), 543-574.
- ETH Zürich (2024). KOF Globalisation Index. <https://kof.ethz.ch/en/forecasts-and-indicators/indicators/kof-globalisation-index.html>.
- International Money Fund (2024). Financial Development Index Database. <https://data.imf.org/?sk=f8032e80-b36c-43b1-ac26-493c5b1cd33b&sid=1480712464593>
- Mishkin, F. S. (2007). Is Financial Globalization Beneficial? *Journal of Money, Credit and Banking*, **39**(2-3), 259-284.
- Mishkin, F. S. (2009). Globalization and Financial Development. *Journal of Development Economics*, **89**(2), 164-169.
- Saracoglu, R. (1987). Economic Stabilization and Structural Adjustment: The Case of Turkey, Paper Presented in IMF-World Bank Symposium on Growth-oriented Adjustment Strategies, February 1987.
- Topçu, M. & Öztekin, B. S. (2021). Finansal Gelişme ile Firma Performansı Arasındaki İlişki: Borsa İstanbul'da Sektörel Bir Uygulama. *Maliye ve Finans Yazıları*, **116**, 37-56.